

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА
ДИЗАЙНУ

Факультет економіки та управління

Кафедра приватного та публічного права

На правах рукопису

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**ВСТУП УКРАЇНИ ДО НАТО: РЕАЛІЇ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ
МЕХАНІЗМИ**

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Спеціальність: 052 «Політологія»

Освітня Програма: Політологія та публічні комунікації

Виконав: студент групи БППК(ск)н - 23
Курсон І.Л.

Науковий керівник:
к. наук з держ. упр., доцент
Фастовець Н.В.

Рецензент _____
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Київ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....	8
1.1. Концептуальні підходи до вивчення розширення НАТО та євроатлантичної інтеграції	8
1.2. Нормативно-правова база членства в НАТО: аналіз Вашингтонського договору та суміжного законодавства	12
1.3. Критерії та механізми вступу до НАТО: від Плану дій до прискореного членства	19
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА НАТО: ВІД ПАРТНЕРСТВА ДО КАНДИДАТУРИ	23
2.1. Становлення відносин України та НАТО у 1991–2013 роках	23
2.2. Революція Гідності та новий вектор Євроатлантичного курсу	30
2.3. Повномасштабне вторгнення і трансформація підходів НАТО щодо України (2022–2024)	37
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ.....	44
3.1. Конституційно-правові засади євроатлантичного курсу України	44
3.2. Механізм Плану дій щодо членства та альтернативні треки інтеграції	51
3.3. Перешкоди та перспективи членства України в НАТО	56
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ДЦМС – Державний центр міжнародних стандартів

ЄС – Європейський Союз

МЗС – Міністерство закордонних справ

МО – Міністерство оборони

НАТО – Організація Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization)

НІСД – Національний інститут стратегічних досліджень

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПДЧ – План дій щодо членства (Membership Action Plan)

РФ – Російська Федерація

СНД – Співдружність Незалежних Держав

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

ЦНАП – Центр надання адміністративних послуг

МАР – Membership Action Plan (План дій щодо членства)

NRC – NATO-Russia Council (Рада НАТО–Росія)

PfP – Partnership for Peace (Партнерство заради миру)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Питання євроатлантичної інтеграції України у 2024 році набуло якісно нового виміру. Після початку повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 р. питання членства України в НАТО трансформувалося з предмету дипломатичних переговорів у нагальний безпековий пріоритет, що безпосередньо пов'язаний із виживанням Української держави. На Вільнюському саміті НАТО 2023 р. Союзники підтвердили, що Україна стане членом Альянсу, а на Вашингтонському саміті 2024 р. зазначили, що вона перебуває на «незворотному шляху» до членства.

Разом із тим, конкретні терміни та механізми реалізації євроатлантичного прагнення України залишаються предметом дискусій усередині Альянсу, а перешкоди для членства - комплексними й багатовимірними. Окрім безпекових, існують правові, інституційні та геополітичні бар'єри, подолання яких вимагає системного осмислення.

Дослідження механізмів євроатлантичної інтеграції України є актуальним одночасно у кількох вимірах: академічному (потреба теоретичного осмислення прецедентного характеру можливого вступу держави, що перебуває у стані збройного конфлікту), правовому (аналіз відповідності національного законодавства вимогам альянсового членства) та практично-політичному (формулювання рекомендацій щодо оптимальних шляхів реалізації євроатлантичного курсу).

В умовах, коли Україна стала центром найбільшого в Європі збройного конфлікту після Другої світової війни, питання про правові й інституційні механізми її входження до системи колективної безпеки НАТО набуває не лише академічного, а й цивілізаційного значення.

Практичне значення. Результати можуть бути використані у навчальному процесі, зокрема в дисципліні «Зовнішня політика України», в практичній

діяльності органів державної влади, що відповідають за реалізацію євроатлантичного курсу, а також у роботі аналітичних центрів.

Метою дослідження є здійснення комплексного аналізу реалій та політико-правових механізмів вступу України до НАТО в умовах сучасних безпекових трансформацій. Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання:

- розкрити концептуальні підходи до вивчення розширення НАТО та євроатлантичної інтеграції;
- проаналізувати нормативно-правову базу членства в НАТО, зокрема положення Вашингтонського договору;
- дослідити критерії та механізми вступу до НАТО;
- простежити еволюцію відносин України та НАТО від 1991 р. до теперішнього часу;
- проаналізувати конституційно-правові засади євроатлантичного курсу України;
- визначити ключові перешкоди та перспективи членства України в Альянсі.

Предмет дослідження включає сукупність політичних і правових механізмів, що визначають умови, порядок і перспективи вступу України до НАТО в контексті збройного конфлікту з Росією.

Об'єкт дослідження - процес євроатлантичної інтеграції України, як системний феномен сучасних міжнародних відносин.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема системний метод був використаний для цілісного аналізу євроатлантичної інтеграції; порівняльно-правовий метод в свою чергу - для зіставлення механізмів вступу різних держав до НАТО; інституційний аналіз - для дослідження структури рішень НАТО; історично-ретроспективний метод - для вивчення еволюції

відносин Україна-НАТО; кейс-стаді - для розгляду конкретних рішень Самітів і їх наслідків .

Інформаційні джерела. Проблематика євроатлантичної інтеграції України знайшла відображення в роботах значного кола вітчизняних науковців. Теоретичні підходи до розширення НАТО розроблялися у працях В. Горбуліна, А. Здорової, О. Власюка, Г. Перепелиці. Правові аспекти членства в НАТО досліджували М. Буроменський, В. Мицик, Б. Тимченко. Зовнішньополітичний та безпековий виміри євроатлантичного курсу системно вивчали О. Резнікова, С. Галака, В. Копійка, А. Кудряченко. Попри значний обсяг накопичених знань, після 2022 р. з'явилася нагальна потреба у переосмисленні наявних концепцій з урахуванням принципово нових реалій .

Наукова новизна одержаних результатів. Уперше в українській науці здійснено комплексний аналіз правових і політичних механізмів вступу України до НАТО в умовах повномасштабного збройного конфлікту; удосконалено типологію перешкод для членства; дістали подальшого розвитку підходи до оцінки «незворотності» євроатлантичного курсу як правової та політичної категорії.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків та списку використаних джерел (60 позицій). Загальний обсяг - 73 сторінки.

Апробація. Фастовець Н.В., Кипич І.В., Курсон І.Л. Політичні ризики та виклики вступу України до НАТО. Національні інтереси України. 2026. № 4(21). С. 2394–2402. <https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4%2821%29-2394-2402>; V Міжнародна науково-практична конференція «EUROPEAN SCIENCE AND INNOVATION CONGRESS», 6-8.04.2026, Барселона, Іспанія. Кипич І. В., Фастовець Н. В., Курсон І. Л. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ВСТУПУ УКРАЇНИ ДО НАТО <https://sci-conf.com.ua/v-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-european-science-and-innovation-congress-6-8-04-2026-barselona-ispaniya-arhiv/>

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

1.1. Концептуальні підходи до вивчення розширення НАТО та євроатлантичної інтеграції

Євроатлантична інтеграція як складний і багатовимірний феномен міжнародних відносин і не тільки потребує глибокого наукового осмислення, яке спирається на різні теоретичні підходи. Наукове осмислення феномену євроатлантичної інтеграції спирається на розгалужений теоретичний фундамент, що включає концепції з різних наукових традицій: реалізму, лібералізму, конструктивізму та критичної теорії міжнародних відносин. Кожен із цих підходів пропонує власне пояснення логіки розширення Альянсу та мотивів держав щодо членства.

Реалістська традиція (насамперед, у варіанті структурного реалізму) розглядає НАТО передусім як інструмент балансування сили. Відповідно до цієї логіки, розширення Альянсу пояснюється прагненням держав забезпечити собі захист від потенційної гегемонії - у даному випадку, від РФ як відновленого ревізіоністського актора. Такий підхід доволі переконливо пояснює мотиви прагнення до членства з боку постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи, для яких участь у системі колективної безпеки НАТО є раціональною відповіддю на структурну загрозу з боку РФ [26, с.35]. Критики реалізму зазначають, що цей підхід недостатньо враховує роль внутрішньополітичних факторів і ідентичності, однак він залишається важливим для розуміння безпекових мотивів інтеграції.

Реалістична парадигма є однією з найстаріших і найвпливовіших у теорії міжнародних відносин. Її центральне припущення полягає в тому, що міжнародна система є анархічною, тобто позбавленою наднаціональної влади, здатної гарантувати безпеку держав. У таких умовах держави виступають як раціональні актори, що прагнуть максимізувати власну безпеку і виживання.

З позицій реалізму євроатлантична інтеграція, зокрема розширення НАТО, розглядається передусім як інструмент забезпечення колективної безпеки і балансування загроз. Після завершення Холодної війни і розпаду СРСР багато держав Центральної та Східної Європи опинилися в умовах стратегічної невизначеності. Відсутність чітких гарантій безпеки та історичний досвід конфліктів із росією підштовхнули їх до пошуку зовнішніх механізмів захисту.

У цьому контексті вступ до НАТО розглядається як раціональний крок, спрямований в пешу чергу на: отримання гарантій колективної оборони; стримування потенційної агресії; інтеграцію в західну систему безпеки. Для провідних держав Альянсу, насамперед США, розширення НАТО також має стратегічне значення. Воно дозволяє їм зміцнювати вплив у Європі, запобігати виникненню вакуумів безпеки, обмежувати вплив потенційних суперників.

Неореалізм (структурний реалізм) додає до цього аналізу системний вимір. Він пояснює розширення Альянсу як реакцію на зміну розподілу сил у міжнародній системі. З цієї точки зору, навіть після завершення біполярного протистояння НАТО не втратило актуальності, оскільки залишилися інші джерела нестабільності.

Разом із тим, реалізм зазнає труднощів у поясненні внутрішньо-союзницьких дебатів щодо розширення: якщо балансування є домінуючою логікою, чому держави-члени НАТО демонструють настільки суттєві розбіжності щодо темпів та умов розширення? Відповідь на це питання пропонується у рамках ліберального інституціоналізму, а саме підходу, що підкреслює роль міжнародних інституцій у формуванні держав-членів та забезпеченні колективних благ [26].

Ліберальний інституціоналізм розглядає НАТО не лише як безпекову організацію, а й як «демократичну спільноту», що об'єднана спільними цінностями, нормами і правилами. У цьому контексті розширення Альянсу виступає засобом поширення демократії, верховенства права та ринкової економіки на нові регіони. Для України, яка з 2014 р. активно просувається

шляхом демократичних реформ та поділяє ліберальні цінності, ця парадигма є особливо релевантною [18, с.180]. Ліберальна теорія пропонує альтернативне бачення, в якому наголос робиться на можливості співпраці між державами навіть в умовах анархії. Вона підкреслює роль міжнародних інститутів, економічної взаємозалежності та демократичних режимів.

З точки зору лібералізму, євроатлантична інтеграція є процесом інституціоналізації співпраці, який сприяє стабільності та миру. НАТО в цьому контексті виступає не лише як військовий альянс, а як політична спільнота, що базується на спільних цінностях.

Ключові елементи ліберального пояснення включають міжнародні інститути зменшують невизначеність і сприяють довірі між державами, економічна взаємозалежність робить конфлікти менш імовірними; демократичний мир: демократичні держави рідше воюють одна з одною.

У цьому контексті розширення НАТО розглядається як: процес поширення демократичних стандартів; механізм стабілізації постсоціалістичних держав; спосіб інтеграції нових членів у глобальну систему ліберального порядку. [26]

Важливим аспектом є також умовність членства. Країни-кандидати повинні відповідати певним політичним, військовим і правовим критеріям. Це стимулює внутрішні реформи, включаючи такі елементи, як зміцнення демократії; реформування сектору безпеки; забезпечення верховенства права.

Конструктивістський підхід фокусується на соціальній природі міжнародних відносин. Він виходить із того, що інтереси держав не є заданими, а формуються під впливом ідентичностей, норм і дискурсів. З позицій конструктивізму євроатлантична інтеграція є не лише політичним чи військовим процесом, а й процесом формування спільної ідентичності. Держави прагнуть приєднатися до НАТО не тільки через безпекові міркування, але й через бажання бути частиною «Заходу».[42]

Ключові аспекти конструктивістського аналізу:

- ідентичність: держави визначають себе як «європейські» або «євроатлантичні».
- норми: демократичні стандарти, права людини, цивільний контроль над армією.
- дискурс: політичні еліти формують уявлення про необхідність інтеграції.

Розширення НАТО у цьому контексті є процесом соціалізації, в ході якого нові члени адаптують свої політики до стандартів Альянс, змінюють власні уявлення про безпеку, інтегруються в спільну нормативну структуру.

Конструктивізм також пояснює, чому деякі держави прагнуть членства, навіть якщо безпекові загрози не є очевидними. Важливу роль відіграє прагнення до символічного визнання і належності до певної цивілізаційної спільноти. Конструктивістська традиція наголошує на ролі ідентичності, норм і переконань у формуванні зовнішньополітичних рішень. Підхід А. Вендта і В. Хафтендорна акцентує, що те, чим є НАТО, визначається передусім спільною практикою та інтерсуб'єктивним розумінням відносин між учасниками [30]. Для вивчення прагнення України до членства конструктивістський підхід є надзвичайно цінним: він дозволяє проаналізувати, як поступово трансформувалася самоідентифікація України - від пострадянської нейтральності до чіткої євроатлантичної ідентичності, що відбувалося паралельно із демократизацією і, особливо, після Революції Гідності та повномасштабного вторгнення [30].

У сучасній українській політичній науці аналіз теоретичних засад євроатлантичної інтеграції здійснювали Г. Перепелиця, В. Горбулін та О. Власюк, які переважно поєднують реалістські та інституціональні підходи, акцентуючи на безпекових мотивах євроатлантичного вибору України та значенні інституційних реформ.

Важливим доповненням до секторного підходу є концепція сек'юритизації, також розроблена в межах Копенгагенської школи. Вона пояснює, як певні питання стають «безпековими» через політичний дискурс.

Тобто загроза не є об'єктивно заданою — вона конструюється через визнання її такою політичними акторами. У випадку НАТО це означає, що Альянс може розширювати сферу своєї діяльності, «сек'юритизуючи» нові виклики.

«Концепція кольору безпеки» у трактуванні ідей Баррі Бузан відображає перехід від одновимірного, військово-центричного розуміння безпеки до комплексного, багаторівневого аналізу. У контексті НАТО це означає не лише зміну функцій Альянсу, а й глибше переосмислення самої природи загроз у сучасному світі, де військові, політичні, економічні, соціальні та екологічні фактори взаємопов'язані та взаємозалежні.[30]

Враховуючи все вищевикладене жоден з окреслених підходів не є достатнім сам по собі для повного пояснення феномену євроатлантичної інтеграції України. Найбільш операційним видається інтегративний підхід, що поєднує реалістський аналіз безпекових стимулів із ліберально-інституційним поглядом на роль норм і реформ та конструктивістською чутливістю до трансформацій ідентичності.

1.2. Нормативно-правова база членства в НАТО: аналіз Вашингтонського договору та суміжного законодавства

Правовою основою функціонування НАТО та умов членства в Альянсі є Вашингтонський договір (Північноатлантичний договір), підписаний 4 квітня 1949 р. Незважаючи на свій вік, цей документ зберігає надзвичайну юридичну силу і визначає ключові параметри як прав, так і обов'язків членів Організації [2]. Аналіз цього документа дозволяє глибше зрозуміти як формальні критерії членства, так і ширшу логіку колективної безпеки, що лежить в основі євроатлантичної інтеграції.

Вашингтонський договір має рамковий характер і не є деталізованим «статутом членства» у вузькому юридичному сенсі. Натомість він встановлює базові принципи, яких повинні дотримуватися держави-члени, і визначає механізми прийняття нових учасників. Його норми поєднують елементи

міжнародного публічного права з політичними зобов'язаннями, що відображає специфіку НАТО як військово-політичного союзу.

Центральне значення для розуміння членства має стаття 10 договору. Вона передбачає, що будь-яка європейська держава, яка здатна сприяти розвитку принципів договору та забезпеченню безпеки Північноатлантичного регіону, може бути запрошена до приєднання за одностайною згодою всіх членів Альянсу. Таким чином, у правовому плані закріплюються два ключові критерії: географічний (європейський характер держави) та політико-безпековий (відповідність принципам і здатність робити внесок у спільну безпеку).[2]

Водночас формулювання статті 10 є навмисно широким і залишає значний простір для політичної інтерпретації. Це означає, що рішення про розширення НАТО має не лише юридичний, а й виразно політичний характер. Практика показує, що до формальних положень договору додаються додаткові критерії, вироблені в процесі розвитку Альянсу, зокрема вимоги щодо демократії, верховенства права, цивільного контролю над збройними силами та сумісності військових структур.

Не менш важливим є аналіз статті 5 Вашингтонського договору, яка закріплює принцип колективної оборони.[2] Відповідно до неї, збройний напад на одного або кількох членів Альянсу розглядається як напад на всіх. Це положення створює основну юридичну гарантію безпеки для держав-членів і є головним стимулом для прагнення до членства. Водночас стаття 5 Вашингтонського договору прямо не передбачає автоматичного застосування військової сили: кожна держава самостійно визначає форму допомоги, що підкреслює поєднання юридичних зобов'язань із суверенітетом.

Стаття 3 ж доповнює цей механізм, встановлюючи обов'язок держав-членів підтримувати і розвивати власну обороноздатність. Таким чином, можна сказати, що членство в НАТО передбачає не лише отримання гарантій, але й активну участь у забезпеченні колективної безпеки. Це формує принцип «взаємності зобов'язань», який є ключовим для функціонування Альянсу.

Стаття 2 договору має важливе нормативне значення, оскільки закріплює ширший політичний вимір співпраці. Вона передбачає сприяння розвитку мирних міжнародних відносин, зміцнення демократичних інститутів і економічної співпраці. У цьому сенсі НАТО виступає не лише як військовий союз, а як спільнота держав, об'єднаних спільними цінностями. Саме ця норма стала основою для формування сучасних критеріїв членства, які виходять за межі суто військових аспектів.

Процедура приєднання до договору також має чітке правове оформлення. Після запрошення держави-кандидата проводяться переговори, підписується протокол про приєднання, який підлягає ратифікації всіма державами-членами відповідно до їхніх національних процедур. Лише після цього держава офіційно стає членом НАТО. Така багаторівнева процедура забезпечує високий рівень політичної легітимності рішень про розширення. [2]

Важливою особливістю Вашингтонського договору є його відповідність нормам Організації Об'єднаних Націй. Зокрема, стаття 7 підкреслює, що договір не суперечить Статуту ООН, а стаття 51 Статуту ООН визнає право на індивідуальну та колективну самооборону. Це забезпечує міжнародно-правову легітимність діяльності НАТО і вписує її в ширшу систему глобальної безпеки.

Вашингтонський договір формує базову нормативно-правову рамку членства в НАТО, поєднуючи юридичні норми з політичними принципами. Його гнучкість дозволила Альянсу адаптуватися до змін міжнародного середовища, водночас зберігаючи ключові засади: колективну оборону, спільні цінності та консенсусний характер прийняття рішень. Саме ця комбінація робить його ефективним інструментом регулювання інтеграційних процесів у євроатлантичному просторі.

Суміжне законодавство включає також Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО 1997 р. (переглянуто у 2009 р.), що закріпив консультаційні механізми та програму практичного співробітництва. Цей документ визначив специфічний формат «особливих» відносин, що відрізнявся як від повноцінного членства, так і від звичайного партнерства [6]. Хартія має

рамковий характер і не є міжнародним договором у класичному сенсі з жорсткими юридичними зобов'язаннями. Вона є політично обов'язковим документом, який визначає принципи, напрями та механізми співпраці. Її значення полягає не лише у формалізації партнерства, а й у закріпленні стратегічного курсу України на взаємодію з Альянсом.

Документ базується на спільних цінностях, таких як демократія, верховенство права, права людини та ринкова економіка.[6] У цьому контексті Хартія відображає ліберально-інституціональний підхід до безпеки, де ключову роль відіграють політична сумісність і нормативна близькість сторін. Вона також підтверджує повагу до суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів, що має особливе значення для України.

Одним із центральних елементів Хартії є створення механізму політичного діалогу Комісії Україна–НАТО. Цей орган став основною платформою для консультацій, координації політики та оцінки прогресу співпраці. Через нього реалізується принцип регулярного політичного контакту, який є характерним для партнерських форматів НАТО.

Хартія визначає ключові напрями співробітництва, серед яких:

- реформування сектору безпеки і оборони;
- демократичний цивільний контроль над збройними силами;
- участь у миротворчих операціях;
- військово-технічне співробітництво;
- реагування на нові виклики безпеки.

Таким чином, документ закладає основу для комплексної інтеграції, що виходить за межі суто військової сфери.[6]

Важливою особливістю Хартії є відсутність прямих гарантій безпеки, подібних до статті 5 Вашингтонського договору. Це означає, що вона не передбачає автоматичного захисту України з боку Альянсу. Водночас вона

створює політичні рамки для підтримки та співпраці, що може посилювати безпековий потенціал держави.

Перегляд 2009 року, оформлений у вигляді Декларації про доповнення Хартії про особливе партнерство, був спрямований на адаптацію відносин до нових умов. У документі було підтверджено стратегічний характер партнерства, а також посилено акцент на практичній взаємодії, зокрема через Річні національні програми (ANP), які стали основним інструментом реформування та наближення України до стандартів НАТО. Оновлення 2009 року також відобразило зміну безпекового середовища та зростання ролі нових загроз, таких як тероризм, кібербезпека та енергетична безпека. Це свідчить про еволюцію партнерства від класичних військових питань до ширшого розуміння безпеки, що відповідає підходам сучасних теорій міжнародних відносин. [7]

З наукової точки зору, Хартію можна інтерпретувати як приклад інституціоналізації партнерства в межах ліберальної парадигми, де співпраця базується на спільних нормах і інститутах. Водночас вона має і конструктивістський вимір, оскільки сприяє формуванню спільної ідентичності та поступовій соціалізації України в євроатлантичному середовищі.

Для дослідження правових механізмів євроатлантичної інтеграції України суттєве значення має аналіз Брюссельського комюніке 2021 р. та Вашингтонської декларації 2024 р. Зокрема, останній документ уперше зафіксував поняття «незворотного шляху» України до членства як консенсусну позицію всіх 32 держав-членів [8]. Аналіз Брюссельського комюніке саміту НАТО та Вашингтонська декларація саміту НАТО дозволяє простежити еволюцію нормативно-політичних підходів НАТО до питань безпеки, розширення та партнерства, зокрема у відносинах з Україною. Обидва документи мають політичний, а не юридично зобов'язуючий характер, однак вони формують стратегічні орієнтири діяльності Альянсу та визначають напрям трансформації євроатлантичної безпекової архітектури.

Брюссельське комюніке саміту НАТО (2021 р.) було ухвалене в умовах зростання глобальної конкуренції та ускладнення безпекового середовища.

Документ відображає перехід НАТО до більш комплексного розуміння загроз, що відповідає багато-секторному підходу до безпеки. У ньому підтверджено ключові принципи Альянсу, закладені ще у Вашингтонському договорі, зокрема колективну оборону, трансатлантичну єдність і відданість демократичним цінностям.[8]

Важливим елементом комюніке є акцент на політиці «відкритих дверей», яка ґрунтується на статті 10 Вашингтонського договору. [2] У документі підтверджується, що кожна держава має право самостійно визначати свій зовнішньополітичний курс, включаючи прагнення до членства в НАТО. У цьому контексті окремо згадується Україна, якій підтверджено рішення Бухарестський саміт НАТО 2008 щодо майбутнього членства.

Комюніке також приділяє значну увагу новим викликам: кіберзагрозам, гібридним операціям, тероризму та впливу нових технологій. Це свідчить про трансформацію НАТО в напрямі багатовимірної безпекової організації. [8] Крім того, документ підкреслює необхідність посилення стійкості держав-членів і партнерів, що включає як військові, так і цивільні аспекти.

Щодо України, комюніке 2021 року підтверджує підтримку суверенітету та територіальної цілісності, а також закликає до продовження реформ у секторі безпеки і оборони. Таким чином, воно поєднує політичну підтримку з умовністю інтеграції, що є характерною рисою політики НАТО.

Вашингтонська декларація саміту НАТО (2024 р.) була ухвалена в принципово іншому вже безпековому контексті, сформованому після повномасштабної агресії росії проти України. У цьому документі значно посилено акцент на стримуванні, колективній обороні та підтримці партнерів, що перебувають під безпосередньою загрозою. [10]

Однією з ключових характеристик декларації є інституціоналізація довгострокової підтримки України. У документі закріплено намір поглиблення практичної інтеграції України з НАТО, зокрема через:

- посилення військової допомоги;

- розвиток сумісності Збройних сил України зі стандартами Альянсу;
- створення механізмів довгострокової підтримки оборонного сектору.

Важливим нововведенням є посилення ролі формату Ради Україна-НАТО, який замінив попередню Комісію Україна-НАТО. Це свідчить про перехід до більш рівноправної моделі взаємодії, де вже сама Україна виступає не лише як партнер, а і як суб'єкт спільного безпекового діалогу.

Вашингтонська декларація також підтверджує незворотність євроатлантичного курсу України, хоча й не встановлює чітких часових рамок свого членства. [10] Натомість наголос робиться на тому, що інтеграція є процесом, що залежить від виконання реформ і безпекових умов. У ширшому контексті документ демонструє повернення до більш жорсткої логіки стримування, що наближає підхід НАТО до елементів реалізму. Водночас зберігається ліберальний компонент, пов'язаний із підтримкою демократичних цінностей і міжнародного права.

У сучасному українському правовому контексті ключовим документом є стаття 102 Конституції України (в редакції після конституційних змін 2019 р.), яка закріпила у Преамбулі та відповідних статтях стратегічний курс на набуття повноправного членства в ЄС та НАТО. Це рішення перетворило євроатлантичний вектор із зовнішньополітичного пріоритету на конституційну норму [1].

Аналіз нормативно-правової бази засвідчує: з формально-юридичної точки зору жоден чинний документ НАТО не встановлює прямої заборони на членство держав, що перебувають у збройному конфлікті. Водночас відсутність відповідної процедури та консенсусний принцип прийняття рішень у Альянсі фактично залишають вирішення цього питання у сфері політичного, а не правового регулювання.

1.3. Критерії та механізми вступу до НАТО: від Плану дій до прискореного членства

Механізм вступу нових членів до НАТО є комплексним процесом, що поєднує формальні правові процедури та неформальні політичні переговори. Досвід попередніх хвиль розширення у 1999, 2004, 2009 та наступних дозволяє виокремити кілька ключових компонентів цього механізму [19].

Процес вступу до НАТО є складною багаторівневою процедурою, що поєднує нормативно-правові засади, інституційні механізми та політичні рішення держав-членів, а його фундамент закладений у Вашингтонський договір, зокрема у статті 10, яка визначає можливість запрошення будь-якої європейської держави, здатної сприяти розвитку принципів Альянсу та зміцненню безпеки Північноатлантичного регіону, за умови одностайної згоди всіх союзників; водночас ця норма має рамковий характер, а конкретні критерії членства сформувалися в процесі практики розширення після завершення Холодної війни і включають вимоги до функціонування демократичних інститутів, дотримання прав людини і верховенства права, забезпечення цивільного контролю над збройними силами, здатності держави робити внесок у колективну безпеку, досягнення сумісності військових структур зі стандартами Альянсу, а також мирного врегулювання конфліктів, що підкреслює комплексний характер інтеграції, яка передбачає не лише отримання безпекових гарантій, а й глибоку трансформацію внутрішніх політичних і оборонних систем. [26]

Класичним інструментом підготовки до членства тривалий час виступав План дій щодо членства, запроваджений у 1999 році, який передбачає щорічні національні програми реформ у політичній, економічній, оборонній, ресурсній, безпековій і правовій сферах, регулярний моніторинг їх виконання та оцінювання з боку НАТО, що забезпечує поступову адаптацію держав-кандидатів до стандартів Альянсу і водночас виконує функцію інституційної соціалізації, хоча сам по собі не гарантує членства, оскільки остаточне рішення залишається політичним і залежить від консенсусу держав-членів. Важливу

роль у цьому процесі відіграє політика «відкритих дверей», підтверджена, зокрема, на Бухарестський саміт НАТО 2008, яка закріплює право держав самостійно обирати свої безпекові союзи, однак її реалізація безпосередньо залежить від геополітичного контексту та стратегічних інтересів Альянсу, що означає відсутність автоматизму навіть за умови виконання формальних критеріїв. [7]

У сучасних умовах спостерігається поступова трансформація підходів до вступу, що проявляється у відході від жорсткої прив'язаності до МАР і формуванні більш гнучких механізмів, які іноді описуються як «прискорене членство», коли держави можуть отримувати запрошення без проходження повного циклу підготовчих процедур або зі значним їх скороченням за наявності високого рівня сумісності з НАТО, тривалої участі у спільних операціях та стратегічної важливості для безпеки Альянсу. У цьому контексті показовим є підхід до України, зафіксований у Вашингтонська декларація саміту НАТО, відповідно до якого вимога обов'язкового проходження МАР більше не розглядається як необхідна умова членства, натомість основний акцент робиться на реалізації Річних національних програм як інструменту реформ і досягнення сумісності, що фактично свідчить про перехід до більш адаптивної моделі інтеграції, яка поєднує гнучкість із збереженням високих стандартів.

Незважаючи на еволюцію підготовчих механізмів, формальна процедура вступу залишається незмінною і включає політичне запрошення держави-кандидата, проведення переговорів, підписання протоколів про приєднання, їх ратифікацію всіма державами-членами та остаточне набуття членства після завершення відповідних юридичних процедур, що забезпечує консенсусний і легітимний характер розширення Альянсу. [19] Загалом сучасна система вступу до НАТО відображає поєднання стабільних правових принципів, закріплених у Вашингтонському договорі із гнучкими політичними інструментами. Її еволюція від класичного План дій щодо членства до адаптивних форматів, що включають елементи «прискореного членства»,

свідчить про здатність Альянсу реагувати на зміну міжнародного безпекового середовища та стратегічні виклики сучасності.

Першим та найбільш інституціоналізованим інструментом підготовки до членства є Membership Action Plan (МАР) План дій щодо членства (ПДЧ), запроваджений за рішенням Вашингтонського саміту 1999 р. МАР є системним механізмом, що включає щорічні плани реформ у п'яти сферах: політичній та економічній; оборонній та військовій; ресурсній; безпековій; правовій. Виконання МАР ретельно моніториться у двосторонньому форматі між НАТО та державою-кандидатом [43].

Слід зазначити, що отримання МАР (ПДЧ) не є ні автоматичним, ні обов'язковим кроком на шляху до членства. На Бухарестському саміті 2008 р. Україні та Грузії було відмовлено у наданні МАР попри значний тиск з боку США та ряду союзників, що завадило це відмовою низки ключових держав — насамперед, Франції та Німеччини. Натомість у підсумковій декларації саміту зафіксовано, що обидві країни «стануть членами НАТО», однак без конкретних термінів і механізмів [43].

Прецедент Фінляндії та Швеції (2022–2023) є вкрай важливим для розуміння того, наскільки гнучким є механізм вступу до НАТО в надзвичайних обставинах. Обидві країни приєдналися без проходження формального МАР, через застосування прискореної процедури із акцентом на їхній практичній готовності до членства, вже наявній оперативній сумісності з арміями Альянсу та демократичному рівні розвитку. Цей прецедент має ключове значення для розуміння можливих механізмів інтеграції України. Оскільки Україна де-факто вже здійснює численні стандарти НАТО у бойових умовах, аргумент «неготовності» зазнає суттєвої критики. Ряд аналітиків пропонує застосувати до України механізм, аналогічний «фінсведській» моделі прискореного вступу на основі реальної оперативної сумісності, а не формального проходження МАР [25].

Серед запропонованих механізмів особливої уваги заслуговує концепція «секційного» вступу, відповідно до якої Україна могла б приєднатися до НАТО

у межах підконтрольних їй територій із подальшим поширенням статті 5 на звільнені землі. Проте ця концепція не знайшла підтримки серед союзників через прецедентні ризики та суперечливість із цілісністю Договору [2].

Відтак, аналіз механізмів вступу засвідчує: формально-правові інструменти є достатньо гнучкими для прийняття нестандартних рішень. Основним бар'єром для реалізації євроатлантичних прагнень України є не правова, а політична площина відсутність на сьогодні консенсусу всіх 32 союзників щодо термінів і конкретного механізму вступу.

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ВІДНОСИН УКРАЇНИ ТА НАТО: ВІД ПАРТНЕРСТВА ДО КАНДИДАТУРИ

2.1. Становлення відносин України та НАТО у 1991–2013 роках

Відносини між Україною та НАТО пройшли складний і суперечливий шлях розвитку протягом більш ніж трьох десятиліть. Характерною рисою більшої частини цього шляху була амбівалентність. Офіційні декларації про євроатлантичні прагнення поєднувалися з реальними кроками, що або стримували зближення, або навіть відкидали його [14]. Проголошення незалежності України у серпні 1991 року та подальший розпад Радянського Союзу поставили нову державу перед фундаментальним вибором зовнішньополітичного вектора. Для НАТО, своєю чергою, поява нових незалежних держав на пострадянському просторі створювала одночасно виклики - потенційна нестабільність, ядерна спадщина СРСР - і можливості для розширення зони демократичного миру в Європі.

Відносини України та НАТО були офіційно встановлені у 1992 році, коли Україна після відновлення незалежності приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва. 22–23 лютого 1992 року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО М. Вернера до Києва, в ході якого Україна була запрошена до участі в Раді Північноатлантичного співробітництва. З того часу почалися активні контакти і співробітництво з НАТО. 8 липня 1992 року відбувся візит до штаб-квартири НАТО Президента України Л. Кравчука. Ці події засвідчили: Київ від перших місяців незалежності розглядав відносини з НАТО як пріоритет, а не як вимушений захід. Важливим контекстом стало й те, що Україна успадкувала третій у світі ядерний арсенал. Це стало основним фактором, що надавав їй значну вагу в переговорах. [41]

Із травня 1992 року постійна делегація Верховної Ради України має статус асоційованого члена Парламентської асамблеї НАТО. Це відкрило парламентський вимір співпраці з альянсом, що формував проєвропейські настрої серед частини українського законодавчого корпусу.

Якісним кроком стало приєднання до «Партнерство заради миру». Програму було ухвалено в Брюсселі 10–11 січня 1994 року. Її головною метою є сприяння відкритості процесів національного планування та формування військових доктрин, демократичного контролю над збройними силами, підтримання їхньої готовності брати участь у міжнародних миротворчих операціях.

Україна першою серед держав колишнього СРСР приєдналася 8 лютого 1994 року до Програми НАТО «Партнерство заради миру». [59] Цей символічний факт першості свідчив про усвідомлену ставку Києва на максимально тісні відносини із Заходом у сфері безпеки. Практичним результатом участі в ПЗМ стало проведення спільних навчань: впродовж 1990-х на Яворівському полігоні відбувалися навчання «Козацький степ», з 1997 року на чорноморському узбережжі України -навчання «Сі Бриз».

Слід також підкреслити, що перший етап відзначався принциповою двоїстістю. З одного боку, Україна активно вибудовувала інституційні зв'язки з альянсом. З іншого боку вона проголошувала позаядерний і позаблоковий статус, передала ядерну зброю росії (Будапештський меморандум, грудень 1994), отримавши натомість лише гарантії безпеки, а не юридично зобов'язуючий захист. Таким чином, перший етап заклав підвалини майбутніх відносин, але водночас відобразив нерозв'язаний конфлікт між прагненням до євроатлантичної орієнтації та вимогами балансування між Заходом і Росією. [36]

На початковому етапі (1991–1994) Україна приєдналася до Ради північноатлантичного співробітництва (1991) та програми «Партнерство заради миру» (1994). Ці кроки заклали інституційну основу для подальшого зближення, проте не означали реального євроатлантичного вибору: офіційна доктрина Кравчука передбачала позаблоковий статус [30].

Знаковою для цього періоду стала відмова України від ядерної зброї в рамках Будапештського меморандуму 1994 р. Ця угода гарантувала Україні безпекові гарантії з боку США, Великої Британії та Росії в обмін на ядерне

роззброєння. Попри те, що Будапештський меморандум не надавав Україні юридично обов'язкових гарантій безпеки (на відміну від статті 5 НАТО), він фактично став замінником євроатлантичного членства, яке на той момент не стояло на порядку денному [56].

Якісно новим кроком стало підписання у 1997 р. Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО. Цей документ закріпив консультаційні механізми, Спільну робочу групу та програму оборонних реформ. Водночас Хартія підкреслювала «особливість» відносин — тобто їх відмінність як від повноцінного членства, так і від звичайного партнерства [6]. Центральною подією цього етапу стало підписання Хартії про особливе партнерство. Хартія - це угода, підписана Президентом України Леонідом Кучмою, Генеральним секретарем НАТО Хав'єром Соланою та лідерами 16 країн-членів НАТО 9 липня 1997 під час Мадридського саміту. Документ регулює відносини України з НАТО та визначає політичні зобов'язання сторін на найвищому рівні і необхідність розвивати відносини особливого та ефективного партнерства.

До моменту підписання Хартії Україна мала змогу співпрацювати з НАТО лише у рамках Ради євроатлантичного партнерства і програми «Партнерство заради миру». Документ складається з 5 розділів та 19 статей. [6] Хартія охоплювала питання попередження конфліктів, врегулювання криз, контролю над озброєннями, а також принципи демократичного управління. Хартія підкреслювала, що незалежна, демократична та стабільна Україна є одним з ключових факторів євроатлантичної безпеки. Це формулювання відображало стратегічний інтерес альянсу до збереження суверенітету України як буферної зони між Заходом і Росією. На виконання Хартії 10 жовтня 1997 створено Комісію Україна–НАТО, що стала органом прийняття рішень, відповідальним за розвиток відносин між Північноатлантичним альянсом і Україною та скерування спільної діяльності. [6] Сторони обмінялися офіційними представництвами: у Києві відкрився Центр інформації та документації НАТО, а у штаб-квартирі НАТО з'явилося українське представництво, де з 1998 року розпочав роботу спеціальний військовий

представник України. У квітні 1999 року в Києві був створений Офіс зв'язку НАТО, на який покладено завдання сприяти контактам між НАТО і цивільними та військовими відомствами, які мають відношення до участі України в програмі «Партнерство заради миру». [6]

Паралельно з інституційним оформленням тривала практична взаємодія. У 1996 році розгорнуто українських миротворців у Боснії та Герцеговині; у 1999 році розгорнуто українсько-польський батальйон у Косові. Таким чином, Україна вносила реальний безпековий внесок у євроатлантичні операції задовго до отримання будь-якого офіційного статусу кандидата.

Попри всі інституційні здобутки, цей етап характеризується серйозною непослідовністю. На початку 2000-х років президент Леонід Кучма безуспішно намагався використати інтенсифікацію відносин з НАТО для посилення своїх позицій в умовах внутрішньополітичної кризи. У листопаді 1998 року президент Кучма підписав «Програму співпраці України з НАТО на період до 2001 року». [11] Проте розгортання «касетного скандалу» (2000–2001), а саме підозра в причетності Кучми до вбивства журналіста Г. Гонгадзе і завдало серйозного удару по репутації України в очах заходу та відчутно охолодило ентузіазм НАТО щодо більш глибокої інтеграції. Таким чином, внутрішньополітичні чинники були невіддільні від зовнішньополітичних.

У червні 2003 року парламент ухвалив закон «Про основи національної безпеки України», який підтвердив бажання щодо інтеграції в структури Північноатлантичного альянсу. [4] 22 листопада 2002 року в рамках саміту глав держав та урядів НАТО в Празі Президент України Л. Кучма взяв участь у засіданні Комісії Україна–НАТО на найвищому рівні, на якому було схвалено План дій Україна–НАТО та річний Цільовий план на 2003 рік. План дій чітко визначив стратегічні й середньострокові цілі і пріоритети України для досягнення повної інтеграції у євроатлантичні структури безпеки. Президентство Л. Кучми (1994–2005) було позначено характерним балансуванням між Росією та Заходом, що отримало назву «багатовекторності». Офіційно проголошуючи «стратегічне партнерство» з обома, Київ насправді

здійснював реальне зближення з Москвою в ряді ключових сфер, зокрема в газовій та базуванні Чорноморського флоту РФ [4].

«Помаранчева революція» кінця 2004 року стала переломним моментом. З приходом до влади Президента Ющенка євроатлантична інтеграція перетворилася з декларативної мети на практичний пріоритет. У квітні 2005 року Віктор Ющенко повернув у військову доктрину України згадку про стратегічну мету — «повноправне членство в НАТО та Європейському союзі». Під час першого офіційного візиту президента Ющенка до США президент Джордж Буш заявив: «Я є прихильником ідеї членства України в НАТО». [36]

21 квітня 2005 року у Вільнюсі відбулося засідання Комісії Україна–НАТО на рівні міністрів закордонних справ, за підсумками якого започатковано Інтенсифікований діалог між Україною і НАТО з питань членства і відповідних реформ. З 2005 року між Україною та НАТО офіційно розпочався Інтенсифікований діалог щодо набуття членства. Були очікування, що цей формат відносин може природно завершитися під час Ризького саміту НАТО 2006 року наданням Україні права виконання Плану дій щодо членства. Проте внутрішньополітичні чинники та тиск з боку Росії обумовили гальмування євроатлантичної інтеграції. [43]

Серйозним гальмом виявилось повернення Януковича до влади як прем'єр-міністра після парламентських виборів 2006 року. 11 серпня 2006 року пресслужба нового українського уряду повідомила, що Україна відкладає ухвалення «плану дій щодо членства в НАТО». 14 вересня Янукович відвідав Брюссель, де зробив програмну заяву про неготовність України до вступу до НАТО.

У Декларації Бухарестського саміту зазначалося: «НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії. Сьогодні ми дійшли згоди, що ці держави стануть членами НАТО. ПДЧ буде наступним кроком для України та Грузії на їх шляху до членства». Водночас ПДЧ так і не було надано. Рішення щодо приєднання України до виконання ПДЧ не було прийнято. Це було спричинено відсутністю консенсусу серед держав-членів

НАТО, зокрема через російські впливи. Третій президент України Ющенко заявив, що Україна не отримала ПДЧ через позиції канцлера Німеччини Ангели Меркель і колишнього президента Франції Ніколя Саркозі. Меркель назвала одним з аргументів «проти» проблему того, що лише одна третина українців підтримували проєкт НАТО.

Компромісним виходом стало введення РНП. 3 грудня 2008 року НАТО вирішило розробити щорічну національну програму надання допомоги Україні у здійсненні реформ, необхідних для вступу до альянсу, не посилаючись на ПДЧ. [43] Не отримавши офіційного статусу країни-кандидата, Україна отримала можливість здійснювати необхідні практичні заходи з метою отримання членства.

Помаранчева революція 2004 р. та прихід до влади В. Ющенка докорінно змінили зовнішньополітичний вектор. Уперше євроатлантична інтеграція була проголошена стратегічним пріоритетом і підкріплена конкретними кроками: прийнятою у 2006 р. Концепцією реформування і розвитку ЗСУ, поданою заявкою на МАР. Однак Бухарестський саміт 2008 р. відмовив Україні у МАР, що суттєво загальмувало темпи інтеграції [25].

З обранням Януковича президентом у лютому 2010 року почався різкий відступ від євроатлантичного курсу. У квітні 2010 року Янукович підписав укази, якими ліквідував міжвідомчу комісію з питань підготовки України до вступу до НАТО та національний центр з питань євроатлантичної інтеграції. 3 червня 2010 року український парламент ухвалив законопроект, який виключає зі стратегії національної безпеки країни ціль «інтеграції в євроатлантичну безпеку та членство в НАТО». Закон виключав членство України до будь-якого військового блоку, але дозволяв співпрацю з такими альянсами, як НАТО. [38]

Концепція «позаблоковості», задекларована Януковичем, принципово відрізнялася від нейтралітету. «Позаблоковий статус» не суперечив партнерству з НАТО -альянс наводив приклад Швеції, Фінляндії та Австрії, які є нейтральними країнами, але підтримують змістовну практичну співпрацю.

Таким чином, НАТО стратегічно зберігало відносини з Україною навіть за Януковича.

Змістовне ядро РНП залишилося формально незмінним - спрямованим на досягнення Україною євроатлантичних стандартів демократичного управління, верховенства права, проведення комплексних реформ сектора безпеки. Проте у назві РНП 2011 року слова «з підготовки України до набуття членства» було змінено на «співробітництва». Ця, здавалося б, суто термінологічна зміна мала принципове символічне значення: вона фіксувала відмову від членства як стратегічної мети.

Збереження практичного співробітництва. Незважаючи на декларативний відступ, низка напрямів співпраці зберігалася. 22 лютого 2013 року Україна офіційно приєдналася до операції НАТО з протидії піратству «Океанський щит». Тривали спільні навчання: у липні 2012 року на чорноморському узбережжі України відбувалися чергові навчання «Сі Бриз», присвячені міжнародним операціям з безпеки на морі. [43]

Геополітичні зміщення та кінець епохи. Вже у 2013 році всі розуміли, що рух у бік НАТО бажаний, але малоімовірний. Відмова від підписання Угоди про асоціацію з ЄС лише підтвердила намір Януковича не мати тісніших стосунків із західними партнерами. [38] Таким чином, 2013 рік став своєрідним завершенням цілого циклу- від початкового зближення 1991 року до фактичної консервації відносин. Подальші події - Революція гідності, анексія Криму, початок збройного конфлікту на Сході - корінним чином змінюють характер і значущість відносин України та НАТО, що виходить за хронологічні межі досліджуваного періоду.

Повернення до влади В. Януковича у 2010 р. фактично означало відхід від євроатлантичного вектору. Закон про засади внутрішньої і зовнішньої політики 2010 р. закріпив позаблоковий статус України. Протягом 2010–2013 рр. відносини з НАТО суттєво охололи, хоча й не переривалися повністю [34].

Розгляд чотирьох виокремлених етапів дозволяє зробити ряд системних висновків. По-перше, динаміка відносин корелювала зі зміною президентів, а не з інституційною логікою: кожен новий лідер фактично переписував зовнішньополітичний вектор, що свідчить про відсутність у досліджуваній період сталого суспільного та елітного консенсусу щодо євроатлантичної інтеграції. По-друге, НАТО послідовно підтримувало відносини попри всі внутрішньополітичні зміни в Україні, оскільки стабільна й незалежна Україна відповідала його стратегічним інтересам незалежно від того, прагне Київ членства чи ні. По-третє, Бухарестський саміт 2008 року є ключовою точкою у всьому досліджуваному періоді: він одночасно підтвердив перспективу членства та унеможливив її практичну реалізацію у найближчому майбутньому, закріпивши структурну невизначеність у відносинах, що зберігалася аж до 2014 року.

2.2. Революція Гідності та новий вектор євроатлантичного курсу (2014–2021)

Революція Гідності (листопад 2013 - лютий 2014) та наступні події - анексія Криму і початок збройного конфлікту на Сході України - кардинально змінили відносини між Україною та НАТО, а також внутрішні підходи до питання євроатлантичного членства [24].

Анексія Криму росією у березні 2014 р. стала переломним моментом: по-перше, вона засвідчила, що безпекові гарантії Будапештського меморандуму не мають реальної сили; по-друге, вона суттєво підвищила суспільну підтримку ідеї вступу до НАТО, яка ще у 2013 р. не перевищувала 20–25% серед населення; по-третє, вона змусила Альянс переглянути власні підходи до відносин із Росією та до розширення [24]. Реакція НАТО на агресію Росії проти України виявила внутрішньо-альянсові суперечності. З одного боку, Союзники засудили анексію і надали Україні значну допомогу, зокрема, Трастові фонди та Комплексний пакет допомоги, ухвалений у Варшаві 2016 р. З іншого боку,

більшість союзників категорично відмовлялися обговорювати питання надання Україні МАР або реального плану членства [24].

У 2018 р. Верховна Рада України ухвалила зміни до Закону «Про основи національної безпеки», де вступ до НАТО й ЄС оголошено стратегічними цілями. Наступного року ці положення були закріплені у Конституції України. Тим самим євроатлантичний вектор набув не лише декларативного, а й конституційного статусу [4].

Уельський (2014) та Варшавський (2016) саміти НАТО стали майданчиками для посилення взаємодії з Україною, проте питання членства в їх порядку денному не стояло. Прийняте у Варшаві рішення про Комплексний пакет допомоги передбачало підтримку реформ у безпековому секторі, проте не виходило за межі формату «особливого партнерства» [24]. Обидва саміти є нерозривно пов'язаними з якісно новим безпековим середовищем, яке виникло внаслідок подій 2014 року. Революція гідності, анексія Криму Росією та початок збройного конфлікту на Донбасі радикально змінили природу відносин Україна–НАТО: з партнерства, орієнтованого на реформи та інтеграцію в далекій перспективі, вони перетворились на взаємодію в умовах реального збройного конфлікту в Європі. [18]

Після зміни влади в Україні у 2014 році генсек НАТО Андерс Фог Расмуссен заявив, що НАТО залишається «щирим другом України» і активно підтримуватиме процес реформ. Відповідаючи на запитання журналіста щодо вступу України до НАТО, він зазначив, що Київ має «більш нагальні проблеми», ніж вступ до альянсу, але підтвердив, що рішення саміту в Бухаресті залишається чинним. [18] Ця заява точно окреслила логіку обох наступних самітів: підтримка - так, членство - поза порядком денного.

Уельський саміт відбувся у Ньюпорті (Уельс, Велика Британія) в надзвичайно гострий момент: анексія Криму Росією вже відбулась (лютий–березень 2014), на Донбасі тривали активні бойові дії. Лише за кілька годин до відкриття саміту в Мінську було підписано перший протокол про припинення вогню. Таким чином, Уельський саміт - це перша системна відповідь НАТО на

нові реалії у безпековому просторі Європи після анексії. У Декларації Уельського саміту союзники рішуче засудили ескалацію подій та незаконне військове втручання Росії в Україну і зажадали, щоб Росія зупинила і відвела свої війська з України та від її кордонів. Це порушення суверенітету і територіальної цілісності України було кваліфіковано як серйозне порушення міжнародного права і основний виклик євроатлантичній безпеці. Крім того, НАТО оголосило, що не визнає і не визнаватиме незаконну російську «анексію» Криму. [55]

У спільній декларації по закінченню засідання Комісії Україна–НАТО лідери засудили анексію Криму та умисну дестабілізацію на сході України, яка триває, порушуючи міжнародне право, та закликали російську владу скасувати договір про прийняття самопроголошеної Республіки Крим до складу Російської Федерації, який члени Альянсу не визнають і ніколи не визнають. Крім того, члени НАТО звернулися до Росії з вимогою припинити підтримувати сепаратистів та утриматися від подальших агресивних дій. [18]

Таким чином, Уельська декларація вперше в офіційному форматі саміту кваліфікувала конфлікт на Сході України не як «внутрішній», а як наслідок зовнішньої агресії з боку Росії принципово важливий юридично-політичний прецедент. Питання надання Україні ПДЧ або запрошення до членства не стояло на порядку денному. Це було обумовлено кількома факторами. По-перше, Україна сама перебувала в стані активного збройного конфлікту, а прийняття держави у такому стані до альянсу означало б автоматичне залучення всіх членів НАТО до воєнних дій через статтю 5 Вашингтонського договору.[2] По-друге, ряд союзників (зокрема Німеччина) зберігали застереження щодо провокування Росії. По-третє, Мінські переговори відкривали дипломатичний трек врегулювання, із яким поспішне питання членства могло конкурувати.

Натомість саміт ухвалив конкретні механізми підтримки. НАТО мало намір залучити Україну до спеціальної програми, в рамках якої були створені 4

трастові фонди для сприяння вирішенню питань логістики, комунікації, кіберзлочинності та соціальної реабілітації поранених.

Трастові фонди на підтримку обороноздатності України були започатковані під час засідання Комісії Україна–НАТО на вищому рівні на Уельському саміті у вересні 2014 року. Це був принципово новий формат підтримки: якщо до 2014 року трастові фонди існували у контексті загальних реформ сектора безпеки, то після Уельсу вони набули виразно практичного, оборонного характеру.

Однак Україна не отримала безпосередньої військової підтримки Альянсу у вигляді втручання, оскільки вона не є членом НАТО і, відповідно, не входить до його системи безпеки. Більш того, країни-члени НАТО не підтримали рішення надати Україні озброєння - це питання вирішувалось виключно на двосторонній основі. [44]

Варто зазначити, що Уельський саміт мав ширше значення для всього альянсу. На ньому було прийнято «Зобов'язання щодо оборонних витрат» (pledge) вимогу до членів витратити не менше 2% ВВП на оборону. Союзникам запропоновано гарантувати, що їхні збройні сили можуть працювати разом ефективно, зокрема шляхом втілення узгоджених стандартів і доктрин НАТО. Союзники зобов'язались переглядати досягнення кожної країни щорічно. [55] Це рішення безпосередньо вплинуло на майбутній потенціал допомоги Україні чим міцнішими ставали армії союзників, тим більше вони могли виділяти для підтримки партнерів.

Уельський саміт встановив нову парадигму у відносинах Україна–НАТО: Київ більше не сприймався переважно як об'єкт реформ та потенційний кандидат, а як держава-жертва агресії, якій слід надавати практичну безпекову допомогу. Разом з тим обмеженість цієї допомоги (переважно нелетальний характер, відмова від прямого воєнного втручання) окреслила структурну межу відносин, яка зберігалася впродовж наступних років.

До часу проведення саміту ситуація принципово змінилась порівняно з 2014 роком. Мінські домовленості (Мінськ-1, вересень 2014; Мінськ-2, лютий 2015) були укладені, але не виконувались. На Сході України тривав «заморожений» збройний конфлікт із щоденними жертвами. У 2016 році саміт Північноатлантичного альянсу у Варшаві став першим самітом НАТО, що пройшов у Польщі.

Стратегічний контекст саміту визначався також дискусією щодо підсилення східного флангу НАТО після агресії проти України. Було прийнято рішення щодо розміщення чотирьох багатонаціональних батальйонів в Естонії, Латвії, Литві та Польщі у 2017 році та розвиток спеціальної передової присутності в південно-східній частині НАТО. [44] Рішення про розгортання цих батальйонів безпосередньо відображало нову оцінку загрози з боку Росії тієї самої, яку вона продемонструвала в Україні.

Ключовим і структурно найважливішим рішенням Варшавського саміту щодо України стало запровадження Комплексного пакету допомоги. Комплексний пакет допомоги (КПД) запроваджено на Варшавському саміті у 2016 році з метою вдосконалення координації надання допомоги Україні з боку НАТО після незаконної анексії Криму Росією у 2014 році. На Варшавському саміті лідери держав-членів Альянсу вирішили об'єднати ініціативи НАТО на підтримку України в єдиний КПД, спрямований на забезпечення здатності України гарантувати власну безпеку і запровадження широкомасштабних реформ у відповідності до стандартів, принципів і передових методів НАТО. [60]

Комплексний пакет допомоги НАТО охоплював 13 галузей співпраці та 40 цільових напрямків, які дозволяли вирішувати завдання щодо обороноздатності.[55] Комплексний пакет включав такі напрямки, як кібербезпека, логістика та реабілітація військових.[60]

За підтримки КПД було створено так звану «Гібридну платформу» майданчик для спільного вивчення гібридної війни, розв'язаної РФ проти України. [59] Це рішення мало стратегічне значення: воно означало, що НАТО

інституційно визнало «гібридну» природу конфлікту в Україні та взялося до систематичного аналізу нових форм ведення війни, використаних Росією.

Альянс пообіцяв допомагати Україні у впровадженні Стратегічного оборонного бюлетеня, який було узгоджено з НАТО як дорожню карту реформ. Варшавський саміт 2016 року став ключовим етапом переходу від політичної підтримки до системної практичної допомоги Україні. Саме цей пакет залишається основою взаємодії Україна–НАТО з подальшими оновленнями у 2018 і 2020 роках.

У 2016 році країни-члени НАТО в рамках трастових фондів і двосторонніх програм надали загалом приблизно \$350–400 млн допомоги, з яких більшість — це внески окремих держав, а не загальний бюджет НАТО. [55]. Ця сума відображала суттєве збільшення порівняно з попередніми роками й засвідчувала реальну, а не лише декларативну природу підтримки.

Питання надання ПДЧ або запрошення до членства на Варшавському саміті також не розглядалось. На думку ряду українських дипломатів, головний висновок саміту полягав у тому, що НАТО знову показало, що Україна сама має вирішувати свої внутрішні проблеми. У тексті Варшавської декларації, прийнятої за підсумками саміту, також йшлося про те, що РФ повинна виконувати Мінські угоди та не провокувати конфлікту на Донбасі.

Водночас інші експерти оцінювали саміт позитивно. На переконання ряду фахівців, той факт, що під час саміту не йшлося про членство України в НАТО, варто розглядати з позитивного боку: це означало, що НАТО сфокусувалось на реальній допомозі, а не на декларативних обіцянках, здійснення яких залишалось невизначеним.

Окремим аналітично важливим рішенням Варшавського саміту стало визнання кіберпростору повноцінним театром воєнних дій. Одне з найважливіших рішень саміту - союзники визнали кіберпростір як сферу здійснення операцій, в якій НАТО має захищати себе так само ефективно, як це робить в повітрі, на суші і в морі. Це означало, що будь-які кібератаки проти

країни Альянсу відтоді розглядаються як привід для застосування статті 5. [2] Для України, яка на той момент вже зазнавала масованих кібератак з боку Росії, це рішення відкривало нові можливості для отримання технічної підтримки в кіберсфері.

Порівняння двох самітів дозволяє виявити виразну еволюцію у відносинах Україна–НАТО в межах лише двох років. Уельський саміт 2014 року був переважно реакційним - альянс відповідав на несподівану агресію, формулюючи позицію та закладаючи перші механізми підтримки (трастові фонди). Варшавський саміт 2016 року став проактивним: Альянс почав активно надавати Україні підтримку після 2014 року через трастові фонди, а на саміті 2016 року вперше затвердив комплексний пакет допомоги. [44]

Негайно після незаконної та нелегітимної анексії Криму Росією у 2014 році міністри закордонних справ держав-членів НАТО узгодили низку заходів на підтримку України. На Варшавському саміті НАТО у 2016 році ці заходи було оформлено у вигляді єдиного Комплексного пакету допомоги Україні. Таким чином, Варшава систематизувала і консолідувала те, що Уельс лише розпочав.

Щодо питання членства на обох самітах воно свідомо виводилось за дужки. Логіка обох заходів полягала в тому, що НАТО не може прийняти Україну, поки на її території ведуться бойові дії, і що де-факто відносини партнерства є більш прагматичним інструментом підтримки, ніж риторика майбутнього членства.

Уельський та Варшавський саміти НАТО 2014 та 2016 років стали важливими ланками у трансформації відносин Україна–НАТО від партнерства, орієнтованого на потенційне членство, до партнерства, орієнтованого на безпекову підтримку в умовах триваючого конфлікту. Питання членства залишалось поза порядком денним обох самітів не тому що альянс відмовився від Бухарестських зобов'язань 2008 року, а тому що практична підтримка обороноздатності України на той момент мала вищий пріоритет. Загальний підсумок Варшавського саміту для України полягав у тому, що він став

історичним в оцінці Альянсом ролі та місця України для загальноєвропейської та євроатлантичної системи безпеки. Обидва саміти заклали фундамент, на якому надалі розвивалась все глибша інтеграція України та НАТО у сферах оборони, кібербезпеки, реформування сектора безпеки та стандартизації тобто тих напрямків, що фактично готували Україну до членства без формального надання відповідного статусу.

Брюссельський саміт 2021 р. зробив крок уперед у порівнянні з попередніми: у підсумковому комюніке знову було підтверджено рішення Бухарестського саміту 2008 р. про майбутнє членство України, а також закріплено поняття «партнера, що прагне членства» (Membership Aspirant). Разом із тим, конкретних кроків назустріч МАР чи запрошення до членства саміт не передбачав [39].

У підсумку, до 2021 р. відносини між Україною та НАТО можна охарактеризувати як поглиблене партнерство при відсутності реального прогресу у напрямі членства. Союзники надавали суттєву практичну допомогу, водночас блокуючи будь-які формальні кроки до вступу насамперед із побоювань ескалації у відносинах із Росією. Повномасштабне вторгнення 2022 р. поставило крапку над цим підходом.

2.3. Повномасштабне вторгнення і трансформація підходів НАТО щодо України (2022–2024)

24 лютого 2022 року Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Ця подія стала абсолютним розривом у логіці відносин між Києвом і НАТО, що формувалася впродовж трьох попередніх десятиліть. Якщо до 2022 року взаємодія будувалась переважно навколо питань реформ, поступової інтеграції та дипломатичних компромісів, то після початку повномасштабної агресії відносини набули якісно нового виміру і в першу чергу це підтримки країни, яка веде екзистенційну оборонну війну. Відколи Росія почала повномасштабне вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року, в НАТО відбулася низка самітів, включаючи екстрений віртуальний саміт наступного дня після

вторгнення, екстрений саміт у штаб-квартирі НАТО в Брюсселі місяць потому, а також саміти у Мадриді (2022), Вільнюсі (2023), Вашингтоні (2024). Відразу після початку вторгнення НАТО активувало механізми колективної оборони. За лічені години наші оборонні плани набули чинності, подвоєно кількість багатонаціональних бойових груп НАТО - з чотирьох до восьми, також збільшено військову присутність Альянсу від Балтійського до Чорного морів, як на суходолі, так і на морі й у повітрі. [55] У стислі терміни було створено чотири нових бойових групи НАТО на території Болгарії, Угорщини, Румунії і Словаччини, які доповнили вже існуючі бойові групи Альянсу в Естонії, Латвії, Литві і Польщі. Ці вісім бойових груп простягаються уздовж усього східного флангу НАТО, від Балтійського моря на півночі до Чорного моря на півдні. [28] Таким чином, перші тижні вторгнення стали доказом того, що НАТО здатне оперативно реагувати на зміну безпекового середовища навіть без залучення безпосередньо до бойових дій на стороні України.

Початок повномасштабного збройного вторгнення Росії 24 лютого 2022 р. здійснив революційний вплив на систему відносин між Україною та НАТО. Попри те, що Альянс не вступив безпосередньо у бойові дії (перш за все, щоб уникнути прямого зіткнення ядерних держав), масштаб і характер наданої підтримки суттєво перевищив будь-який попередній досвід взаємодії [42].

З перших тижнів вторгнення союзники по НАТО почали надавати Україні безпрецедентний обсяг летальної зброї, розвідувальних даних, фінансової допомоги та навчання особового складу. Загальний обсяг наданої Заходом підтримки за 2022–2024 рр. оцінюється у сотні мільярдів євро і доларів, що за своїм масштабом не має прецеденту у повоєнній історії [42].

Мадридський саміт НАТО 2022 р. ухвалив нову Стратегічну концепцію, в якій Росія була вперше прямо названа «найбільш значущою і прямою загрозою безпеці союзників». Це рішення радикально змінило рамку дискусії: якщо раніше певні союзники обґрунтовували свій опір вступу України «непровокуванням» Москви, тепер такий підхід позбавився будь-якої логіки [3]. Нова Стратегічна концепція переосмислення росії. Мадридський саміт

2022 року став переломним для всього альянсу в доктринальному відношенні. На саміті держави-члени НАТО ухвалили нову Стратегічну концепцію. У ній держави-члени Альянсу зобов'язуються істотно зміцнити позицію Альянсу у галузі стримування і оборони. Загарбницька війна Росії проти України є найсерйознішою загрозою євроатлантичній безпеці за останні десятиліття. НАТО У Стратегічній концепції НАТО, ухваленій у 2022 році, Росію названо найбільш значною і прямою загрозою безпеці держав-членів Альянсу і миру і стабільності на євроатлантичному просторі. Росія прагне встановити сфери впливу і підпорядкувати собі інші держави шляхом примусу, саботажу, агресії і анексії. НАТО Це була принципова зміна: якщо в попередніх стратегічних концепціях Росія фігурувала переважно як «стратегічний партнер», то 2022 рік закріпив її статус загрози. Посилення Комплексного пакету допомоги. На Мадридському саміті у 2022 році держави-члени Альянсу поглибили КПД для збільшення допомоги Україні. НАТО На Мадридському саміті у 2022 році держави-члени Альянсу ухвалили переломні рішення для стримування і оборони НАТО.

Принциповий характер саміту для України. Широкомасштабна війна, яку Росія розпочала проти України, за лічені місяці докорінно змінила Північноатлантичний альянс, вдихнувши в нього нове життя та почуття місії. «Загарбницька війна Російської Федерації проти України порушила мир і серйозно змінила наше середовище безпеки», - мовиться у спільній заяві, опублікованій за результатами саміту. Саміт у Мадриді 2022 року загальноприйнятою вважається моментом, коли НАТО остаточно перейшло від логіки «управління відносинами з Росією» до логіки «стримування та оборони».

Вільнюський саміт 2023 р. став наступним важливим кроком. Союзники підтвердили, що «майбутнє України - в НАТО», і погодилися на скасування вимоги щодо MAP як обов'язкового етапу для членства. Разом із тим, запрошення України не було надано — натомість був створений Рада НАТО–Україна (NUC) як консультаційний механізм на рівні союзника [15]. Вільнюський саміт відбувся на тлі активних бойових дій в Україні. Офіційний

Київ прибув на саміт з максимальними очікуваннями — запрошення до членства або хоча б чіткий часовий горизонт. Напередодні Володимир Зеленський заявляв, що очікує від саміту нові пакети допомоги, чіткі безпекові гарантії та запрошення України до НАТО. Найбільш резонансним рішенням Вільнюського саміту стало формальне скасування вимоги виконання Плану дій щодо членства (ПДЧ) для України. Визнаючи, що Україна підвищила рівень взаємосумісності з НАТО і досягла істотного поступу у запровадженні реформ, на Вільнюському саміті у 2023 році держави-члени Альянсу вирішили, що на шляху України до цілковитої євроатлантичної інтеграції більше не існує потреби у Плані дій щодо членства (ПДЧ), скоротивши таким чином процес набуття Україною членства в НАТО з двох етапів до одного. [15]

За словами міністра закордонних справ України Кулеби, скасування ПДЧ - це дуже велика рішення. Ще пів року тому ніхто навіть не наважувався говорити про це. Шлях до НАТО для України абсолютно незворотній. [60]

Водночас аналітики зафіксували принципову суперечність у цьому рішенні. НАТО формально скасувало для України вимогу виконання ПДЧ. Але, на жаль, лише формально. Бо одночасно Альянс запровадив новий етап, що діятиме лише для України — так звану «адаптовану Річну національну програму». Eurointegration Замість ПДЧ очільники МЗС країн НАТО «регулярно оцінюватимуть прогрес за допомогою адаптованої Річної національної програми на шляху до майбутнього членства». Якими будуть ці умови й хто їх сформулює нам наразі залишалось невідомим.

Реакція офіційного Києва на підсумки Вільнюського саміту була неоднозначною. Зеленський розкритикував відсутність конкретики: «Безпрецедентно й абсурдно коли немає жодних часових рамок і для запрошення, і для членства України; і коли натомість додається якесь дивне формулювання про "умови" навіть для запрошення України». Suspilne Основними противниками швидкої інтеграції України до НАТО стали Сполучені Штати і Німеччина. Їхня головна пересторога це уникнути прямої конфронтації НАТО із Росією. Також вони побоюються ядерних погроз РФ.

TSN Таким чином, Вільнюський саміт відтворив логіку Бухареста 2008 року в нових умовах: підтвердження перспективи членства без конкретного механізму та часових рамок. [7]

Вашингтонський саміт 2024 р., що відзначав 75-річчя Альянсу, закріпив поняття «незворотного шляху» (irreversible path) України до членства в НАТО. [13]Лідери країн підтвердили готовність до «мостових зобов'язань» (bridge commitments) - надання специфічних гарантій безпеки Україні у перехідний до членства період. Крім того, союзники взяли на себе зобов'язання надавати Україні допомогу у розмірі не менше 40 мільярдів євро щорічно [13].

Вашингтонський саміт відзначився подвійною символікою: він відбувся у рамках святкування 75-річчя НАТО і став останнім для Генерального секретаря Єнса Столтенберга. На тлі складної внутрішньополітичної ситуації в США (передвиборча кампанія, дебати Байдена та Трампа) питання про те, чи зберігатиме НАТО свої зобов'язання щодо України за будь-якого президентства США, набуло особливої гостроти. Ключовим лінгвістичним і політичним здобутком Вашингтонського саміту для України стало закріплення формулювання про «незворотність» євроатлантичного курсу. Рішення саміту починається з амбітного твердження «Майбутнє України - в НАТО», після чого Альянс бере на себе конкретне зобов'язання: «Ми будемо і далі підтримувати Україну на її незворотному шляху до повної євроатлантичної інтеграції, що включає членство в НАТО». [13]

Цікаво, що за кілька днів до саміту адміністрація Байдена була проти того, аби в текст включили формулювання про «незворотність шляху України в Альянс». Проте під тиском кількох європейських лідерів змінила думку. LB.ua Цей факт наочно демонструє суперечність між американським прагматизмом (уникати будь-яких зобов'язань, що могли б провокувати Росію або ускладнити майбутні переговори) і позицією частини європейських членів, які вважали за необхідне зафіксувати незворотність.

Найбільш практично значущим рішенням Вашингтонського саміту стало заснування Ініціативи НАТО з безпекової допомоги і навчання для України

(NSATU). NSATU це командування Альянсу, завданням якого є координація надання Україні військового обладнання і техніки і забезпечення підготовки українських військовослужбовців інструкторами з країн НАТО і партнерів. Завдяки NSATU створено надійну основу для забезпечення безпекової допомоги Україні, гарантуючи посилену, передбачувану і послідовну підтримку у довгостроковій перспективі. [55]

Щоб підтримка і далі тривала, на Вашингтонському саміті у 2024 році держави-члени Альянсу затвердили Зобов'язання щодо довгострокової безпекової допомоги Україні. За цим Зобов'язанням вони домовилися забезпечити базове фінансування на рівні щонайменше 40 мільярдів євро у 2024 році і надавати сталий рівень безпекової допомоги для того, щоб Україна перемогла. НАТО Члени НАТО, через пропорційні внески, зобов'язуються надати базове фінансування в розмірі 40 мільярдів євро, забезпечуючи стійку підтримку безпеки. NV Це рішення мало стратегічне значення з огляду на передвиборчу невизначеність у США: якщо адміністрація зміниться, інституційний механізм НАТО значно ускладнив би відмову від зобов'язань. [13]

Незважаючи на безперечний прогрес, до середини 2024 р. питання конкретних термінів і умов вступу України залишалося відкритим. Ряд союзників, зокрема США та Німеччина, наполягали на тому, що вступ можливий лише після завершення воєнних дій. Інші Польща, країни Балтії, Велика Британія активно лобіювали надання запрошення ще під час конфлікту. Ця внутрішня альянсва суперечність є основним «вузлом» у вирішенні питання [44].

Еволюція відносин Україна–НАТО пройшла шлях від обережного партнерства до стратегічного зближення, прискореного агресією Росії. Бухарестський саміт 2008 р. і відмова у МАР заклали помилку, яка частково створила умови для агресії. Після 2022 р. курс на членство набув незворотного характеру, проте конкретні терміни залежать від вирішення безпекових і внутрішніх альянсових протиріч. [44]

Аналіз 2022–2024 років виявляє принциповий парадокс у позиції НАТО щодо членства України. Повномасштабне вторгнення, з одного боку, різко підвищило розуміння стратегічної цінності України для безпеки Європи й суттєво збільшило підтримку громадян країн НАТО щодо українського членства. З іншого боку, той самий збройний конфлікт слугував головним аргументом проти надання запрошення: прийняття воюючої держави загрожувало б прямим втягненням НАТО у конфлікт через Статтю 5. Таким чином, агресія Росії одночасно зробила членство України в НАТО більш бажаним і структурно складнішим.[36]

У досліджуваний період (2022–2024) НАТО зробило значний риторичний прорив, закріпивши «незворотний» характер євроатлантичного курсу України, проте практичного механізму вступу так і не визначило. НАТО зможе запросити Україну вступити до Альянсу, коли держави–члени погодяться і будуть виконані умови. НАТО Генеральний секретар НАТО Марк Рютте підтвердив, що рішення стосовно «незворотності» шляху України до вступу в Альянс залишається незмінним, але водночас зазначив, що Україні ніколи не обіцяли, що членство в НАТО буде частиною мирної угоди.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ

3.1. Конституційно-правові засади євроатлантичного курсу України

Реалізація євроатлантичних прагнень України спирається на розвинуту систему конституційно-правових засад, що формувалася протягом кількох десятиліть і досягла свого нинішнього оформлення після конституційних змін 2019 р. [22]. Ключовим правовим документом є Конституція України із поправками, прийнятими Верховною Радою 7 лютого 2019 р. Ці зміни закріпили у Преамбулі Конституції стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. Суттєво, що це формулювання має конституційний, а не просто законодавчий статус, тобто для його перегляду потрібна конституційна більшість (дві третини від загальної кількості народних депутатів) [1].

Крім Конституції, систему правових засад євроатлантичного курсу формують такі документи: Закон України «Про основи національної безпеки України» (2003, зі змінами); Закон України «Про національну безпеку України» (2018), що замінив попередній і чітко визначив євроатлантичну інтеграцію як стратегічну ціль; Стратегія національної безпеки України (2020, 2021 рр.), затверджена Указами Президента; Воєнна доктрина України (2015, 2021 рр.), що визначила набуття членства в НАТО як ключовий безпековий пріоритет [4].

Законодавче забезпечення євроатлантичного курсу включає також численні спеціальні закони, що регулюють окремі аспекти реформ: Закон «Про оборону України», «Про Збройні Сили України», «Про розвідку», «Про Службу безпеки України» усі вони були суттєво модернізовані з метою наближення до стандартів НАТО [5].

Конституційне закріплення євроатлантичного курсу має як переваги, так і певні правові ризики. Переваги полягають у незворотному характері відповідного зобов'язання, виключенні можливості простою парламентською

більшістю переглянути курс (як це сталося у 2010 р. із законом Януковича про позаблоковість) та підвищенні довіри союзників до послідовності позиції України. Ризики пов'язані із «жорсткістю» конституційної норми, яка потенційно обмежує дипломатичну гнучкість в екстремальних обставинах [3].

Важливим аспектом є практична реалізація конституційних засад через конкретні інституційні механізми. Основним координаційним органом є Рада національної безпеки і оборони України, що розробляє і контролює виконання стратегічних документів у сфері євроатлантичної інтеграції. Національний координатор з питань євроатлантичної інтеграції (посада, запроваджена у 2014 р.) забезпечує системну координацію реформ у рамках річних національних програм [17].

Щорічні національні програми (ЩНП) під егідою Комісії Україна–НАТО є основним інструментом практичної реалізації євроатлантичних зобов'язань. Вони охоплюють широкий спектр реформ: від демократичного врядування і верховенства права до оборонних та розвідувальних реформ. Попри значний прогрес у низці сфер, аудит виконання щорічних національних програм фіксує суттєву нерівномірність реформ і труднощі з антикорупційними змінами [20].

Аналіз конституційно-правових засад євроатлантичного курсу України є ключовим для розуміння того, яким чином зовнішньополітичні прагнення держави перетворюються на юридично обов'язкові нормативні орієнтири. Правова інституціоналізація курсу на членство в НАТО пройшла складний, нелінійний шлях: від перших концептуальних документів 1990-х до конституційного закріплення у 2019 році. Водночас ця еволюція супроводжувалась відступами та реверсами, які відображали внутрішньополітичні суперечності навколо геополітичного вибору України.

Прийнята 28 червня 1996 року Конституція України прямо не закріплювала євроатлантичний курс держави. Однак ряд її положень слугував правовою основою для формування безпекової та зовнішньополітичної доктрини. Стаття 17 визначила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави і справою всього

Українського народу. На збройні сили України покладался захист держави, а на інших військових формувань завдання боротьби зі збройними нападами. Ця стаття також містила важливе застереження: на території України не допускається розташування іноземних військових баз - положення, яке у 2019 році було модифіковане у зв'язку з конституційними змінами щодо євроатлантичного курсу.

Пункт 5 частини першої статті 85 початкової редакції Конституції відносив до повноважень Верховної Ради «визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики». Стаття 102 закріплювала роль Президента як гаранта державного суверенітету та додержання Конституції, а стаття 116 функції Кабінету Міністрів. Усі ці положення в 2019 році стали об'єктом прямих змін щодо євроатлантичного курсу.[3]

Конституційні приписи (зокрема ст. 17) були розвинуті в Концепції національної безпеки України 1997 року і у прийнятому їх на заміну Законі України «Про основи національної безпеки України» 2003 року. [5] Концепція 1997 року стала першим програмним документом незалежної України, який сформулював стратегічні пріоритети у сфері зовнішньої безпеки, включаючи орієнтацію на євроатлантичні інституції.

Закон «Про основи національної безпеки України» (2003). Прийнятий 19 червня 2003 року, цей закон здійснив перший системний прорив у законодавчому закріпленні євроатлантичного курсу. Згідно із Законом одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України визначалося «забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональній системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору».

Стаття 6 Закону прямо включила до переліку пріоритетів національних інтересів інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в

євроатлантичний безпековий простір з метою набуття членства в Організації Північноатлантичного договору.[4]

Значення цього закону полягало не лише у декларативному закріпленні мети, але й у тому, що він став нормативною основою для розроблення підзаконних актів насамперед Воєнної доктрини та Стратегії національної безпеки.

Прихід Януковича до влади призвів до кардинальної зміни законодавчого регулювання зовнішньополітичного курсу. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» прийнятий 1 липня 2010 року за № 2411-VI. [5] Верховна Рада ухвалила Закон «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року, яким було закріплено принцип позаблоковості, що означає неучасть України у будь-яких військово-політичних союзах, зокрема відмову від інтеграції до НАТО.

У статті 11 цього Закону фіксувалось, що Україна є «позаблоковою державою», яка проводить відкриту зовнішню політику і прагне співробітництва з усіма партнерами. Таке формулювання юридично унеможливлювало не лише членство в НАТО, а й офіційну орієнтацію на нього. Разом з тим Закон 2010 року не скасував відповідних положень Закону «Про основи національної безпеки» 2003 року, що створювало нормативну колізію між двома актами. [5]

Водночас абзац одинадцятий статті 6 Закону 2003 року зазнав змін згідно із Законом № 2411-VI від 01.07.2010, якими зафіксовано новий підхід до формулювання євроатлантичного напрямку. Тобто Закон про позаблоковість фактично переписав норму про НАТО в базовому безпековому законодавстві. [5]

Революція гідності та початок російської агресії зробили збереження позаблокового статусу юридично та морально неможливим. 23 грудня Верховна Рада прийняла законопроект про скасування позаблокового статусу України. Рішення підтримали 303 парламентарії. Проголосований законопроект

вніс у статтю 11 Закону пропозицію, згідно з якою основним принципом зовнішньої політики України стає поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для членства в цій організації. [5]

У пояснювальній записці до законопроекту чітко зазначалось: «Позаблоковий статус України виявився неефективним в контексті забезпечення безпеки держави від зовнішньої агресії і тиску». Це твердження мало принципове значення - воно трактувало скасування позаблоковості не як ідеологічний вибір, а як правову відповідь на конкретний безпековий провал.

6 липня 2017 року Президент Петро Порошенко підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо зовнішньополітичного курсу України». Закон (реєстр. № 6470) був прийнятий Верховною Радою України 8 червня 2017 року. «За» відповідне рішення проголосували 276 народних депутатів. Законом вносяться зміни до Законів України «Про основи національної безпеки України» та «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» у частині євроатлантичної інтеграції. Одним з пріоритетів національних інтересів України визначено інтеграцію у євроатлантичний безпековий простір з метою набуття членства в Організації Північноатлантичного договору. [5] Новий базовий закон у сфері безпеки Закон України «Про національну безпеку України», ухвалений у червні 2018 року замінив Закон 2003 року і здійснив системне реформування нормативної бази. Закон визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, а також засади державної політики. Серед фундаментальних національних інтересів України названо всеосяжну інтеграцію в європейський простір, а також набуття членства в Євросоюзі та НАТО. [4] Стаття 3 Закону прямо відносить до фундаментальних національних інтересів України «інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». [4] Принципово важливо, що, на відміну від попереднього закону, новий акт структурував євроатлантичну інтеграцію не

просто як напрям зовнішньої політики, а як один із «фундаментальних», тобто базових інтересів держави, що підвищило юридичну вагу відповідного положення.

Конституційне закріплення євроатлантичного курсу України 2019 року є унікальним у своєму роді, проте має певні паралелі в конституційній практиці інших держав. Конституція Грузії 2018 року також містить положення про прагнення до членства в НАТО та ЄС як конституційну мету. Конституції країн Балтії фіксують членство в НАТО вже як реалізований факт. Натомість Україна є прикладом конституційного закріплення членства як стратегічної мети в умовах, коли воно ще не досягнуто, що породжує важливе питання про юридичні механізми реалізації цієї мети та правові наслідки її ігнорування.

Ключовою правовою категорією конституційних змін 2019 року є «незворотність» євроатлантичного та європейського курсу. У 2019 році в Конституції України законодавчо закріплено цивілізаційний вибір, європейська ідентичність Українського народу та незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору. [19]

Поняття «незворотності» у конституційному праві означає, що відмова від закріпленого курсу потребує проходження найскладнішої процедури конституційних змін тієї, що передбачена статтями 155–156 Конституції, вимагає щонайменше двох третин від конституційного складу Верховної Ради та, в разі зміни положень розділів I, III або XIII, підтвердження на всеукраїнському референдумі. Таким чином, «незворотність» є не просто декларацією, а юридичним механізмом захисту євроатлантичного курсу від ситуативних законодавчих змін. Правова визначеність курсу України на членство в ЄС і НАТО мобілізує українське суспільство і українську владу та сприяє реформам, спрямованим на досягнення критеріїв повноправного членства в ЄС і НАТО.[13]

Незважаючи на конституційне закріплення, євроатлантичний курс України стикається з рядом правових питань, що залишаються предметом

наукової дискусії. По-перше, конституційна норма встановлює мету, але не визначає строків або конкретного механізму її реалізації, що залишає виконавчій владі широкі дискреційні повноваження у визначенні темпів та інструментів інтеграції [1].

По-друге, умови воєнного стану суттєво впливають на реалізацію конституційних норм у цій сфері: ряд реформ, необхідних для відповідності стандартам НАТО, зокрема у судовій та антикорупційній сферах, ускладнений через об'єктивні обмеження воєнного часу. Конституційна мета залишається незмінною, проте практичний шлях до неї потребує адаптації правових механізмів до надзвичайних умов [17].

По-третє, у правовій доктрині дискутується питання про співвідношення конституційного зобов'язання держави та принципу народного суверенітету: чи може конституційна більшість однієї каденції парламенту юридично пов'язати майбутні покоління зовнішньополітичним вибором? Більшість дослідників схиляється до позиції, що конституційне закріплення є легітимним вираженням суверенної волі народу, а не її обмеженням, оскільки відображає стабільний суспільний запит, підкріплений результатами соціологічних досліджень та реферативних показників .

Таким чином, конституційно-правові засади євроатлантичного курсу України пройшли тривалу еволюцію від позаблоковості до конституційно закріпленої незворотності інтеграції. Зміни до Конституції 2019 р. надали цьому курсу вищого правового статусу і суттєво обмежили можливість його кон'юнктурного перегляду. Система спеціального законодавства, стратегічних документів і міжнародних договорів формує багаторівневий правовий каркас реалізації євроатлантичного вектора. Водночас правова форма не замінює, а лише доповнює і закріплює політичну волю як внутрішню, так і союзницьку, без якої конституційна норма залишається декларацією, а не дієвим інструментом безпекової політики [16].

Конституційно-правові засади євроатлантичного курсу України формувались протягом трьох десятиліть у чотири чітко виражені фази:

становлення (1996–2003), законодавче закріплення (2003–2010), реверс і відновлення (2010–2018) та конституційна інституціоналізація (2018–2019).

Кінцевим результатом цієї еволюції стала системна конституційна норма, розподілена між преамбулою та трьома статтями Основного Закону, яка: закріплює євроатлантичний курс як ідентичну характеристику держави (преамбула); встановлює повноваження і обов'язки всіх гілок влади щодо його реалізації (статті 85, 102, 116); та визначає «незворотність» цього курсу як правовий захист від регресу. [1]

Конституційне закріплення курсу на членство в НАТО 2019 року перетворило зовнішньополітичну орієнтацію з предмета електоральної кон'юнктури на конституційний обов'язок держави і саме в цьому полягає його фундаментальне значення для правової системи України та для відносин з Північноатлантичним альянсом. Конституційно-правове оформлення стратегічного курсу держави є одним із найважливіших індикаторів його незворотності та інституційної стійкості. Для України, яка впродовж трьох десятиліть незалежності пройшла складну еволюцію від декларованого нейтралітету до конституційно закріпленої євроатлантичної інтеграції, дослідження правових засад цього курсу має не лише академічне, а й практично-безпекове значення. Аналіз конституційних і законодавчих механізмів дозволяє визначити ступінь правової обов'язковості євроатлантичного вектора, межі дискреції органів державної влади у його реалізації та рівень захищеності цього курсу від кон'юнктурних політичних змін [1].

3.2. Механізм Плану дій щодо членства та альтернативні треки інтеграції

Центральним питанням у переговорах між Україною та НАТО після Вільнюського саміту 2023 р. є питання про те, за яким саме механізмом здійснюватиметься інтеграція — традиційним шляхом через МАР чи через один із альтернативних треків, що передбачають прискорене членство [15].

Традиційний механізм МАР, запроваджений у 1999 р., передбачає тривалий (зазвичай, кількарічний) процес виконання плану реформ у п'яти ключових сферах та щорічного звітування перед союзниками. Держава отримує запрошення лише після того, як Альянс колективно визнає її достатньо підготовленою. Цей механізм ефективно спрацював для всіх попередніх хвиль розширення, проте є надто тривалим для ситуації, в якій перебуває Україна [43].

Вільнюське рішення 2023 р. офіційно скасувало вимогу МАР для України. Це означає, що теоретично Союзники можуть запросити Україну до членства в будь-який момент, коли для цього складеться відповідна політична ситуація. Відповідно, центром дискусії стали альтернативні механізми інтеграції [15].

«Ізраїльська модель» - одна з найбільш обговорюваних концепцій: передбачає надання Україні масштабних гарантій безпеки, довгострокових зобов'язань з озброєння та модернізації армії без формального членства в НАТО. Прихильники цієї моделі (серед яких були певні американські посадовці) наголошують, що вона дозволяє уникнути дилеми статті 5, зберігаючи водночас реальний безпековий потенціал для України. Критики вказують, що «ізраїльська модель» не вирішує фундаментальну проблему відсутності обов'язкових юридичних гарантій і є лише паліативом [36].

«Фінсведська модель» прецедент прискореного вступу без проходження МАР на основі реальної готовності до членства активно обговорюється у контексті України. Ключова різниця полягає в тому, що Фінляндія і Швеція не перебували у стані збройного конфлікту на момент вступу. Відповідно, питання статті 5 не поставало у тому самому гострому форматі [25].

Двосторонні угоди про безпеку, підписані між Україною та рядом держав НАТО (Великою Британією, Францією, Німеччиною, США та ін.) у 2024 р., стали важливим проміжним кроком. Ці угоди не є заміником членства в НАТО, але забезпечують конкретні безпекові зобов'язання щодо обсягів та видів озброєнь, навчання особового складу, розвідувального співробітництва

тощо. «Міст» між поточним статусом і майбутнім членством, яким є ці угоди, може забезпечити стабільне безпекове середовище для України у перехідний період [55].

Сучасна дискусія щодо механізмів членства засвідчує: питання є не стільки технічним (правові механізми є достатньо гнучкими), скільки глибоко політичним. Конкретний трек інтеграції визначатиметься не юридичними нормами, а динамікою балансу сил усередині Альянсу, ходом воєнних дій та позицією Вашингтона ключового гравця у прийнятті будь-яких рішень .

Питання інструментального забезпечення євроатлантичної інтеграції є не менш важливим, ніж стратегічна мета членства як така. Впродовж трьох десятиліть після закінчення Холодної війни НАТО виробило розгалужену систему механізмів залучення держав-партнерів від загальних рамок партнерства до формалізованого Плану дій щодо членства (ПДЧ). Для України питання про те, яким саме треком рухатися до Альянсу і чи є ПДЧ єдиним можливим шляхом, набуло особливої гостроти після Вільнюського саміту 2023 року, на якому було ухвалено рішення без надання запрошення [15].

План дій щодо членства був запроваджений НАТО у 1999 році як формалізований інструмент підготовки держав-кандидатів до вступу. Механізм ПДЧ охоплює п'ять ключових блоків вимог: політичні та економічні (розвиток демократичних інститутів, верховенство права, ринкова економіка); оборонні та військові (реформа збройних сил, сумісність з НАТО, забезпечення цивільного контролю над армією); ресурсні (виділення достатніх оборонних видатків та ефективне управління ними); безпекові (захист секретної інформації, надійність розвідувальних структур); правові (відповідність внутрішнього законодавства зобов'язанням члена Альянсу) [43].

Щороку держава-кандидат подає до НАТО національну програму з конкретними цілями та заходами у кожному блоці, а союзники надають зворотний зв'язок і рекомендації. Таким чином, ПДЧ є не лише переліком вимог, а й постійно діючим механізмом моніторингу реформ та діалогу. Досвід країн Центральної та Східної Європи зокрема Польщі, Угорщини та Чехії

(1999), а також «вільнюської сімки» (2004) свідчить, що проходження ПДЧ суттєво прискорювало інституційну трансформацію держав-кандидатів і підвищувало ефективність виконання критеріїв членства [43].

Питання надання Україні ПДЧ вперше набуло реальної ваги на Бухарестському саміті НАТО у 2008 році. Тоді Альянс ухвалив компромісне формулювання: «Україна і Грузія стануть членами НАТО» без надання ПДЧ та без конкретних часових рамок. Це рішення стало наслідком заперечень Німеччини та Франції, які побоювалися реакції Москви, і залишило Україну в стані стратегічної невизначеності [7].

Після Революції Гідності та початку агресії Росії у 2014 р. тема ПДЧ відійшла на другий план: новий уряд зосередився на практичній реформі сектору безпеки та переході до стандартів НАТО в оперативній діяльності. Закон України «Про національну безпеку» 2018 р. та відповідні зміни до Конституції у 2019 р.[3] закріпили курс на членство в НАТО на вищому правовому рівні. Втім, формального запрошення до ПДЧ Україна так і не отримала аж до початку повномасштабного вторгнення [4].

На Вільнюському саміті 2023 р. держави-члени ухвалили рішення, яке стало знаковим за своєю суперечністю: підтвердивши незворотність євроатлантичного курсу України та скасувавши вимогу ПДЧ як обов'язкового передвступного інструменту, союзники водночас утрималися від надання Україні запрошення до Альянсу. Таке рішення фактично означало визнання того, що ПДЧ у класичному форматі для України є недоречним в умовах воєнного часу, проте відкрите питання про терміни та умови членства залишилося без відповіді [6].

Альтернативні треки інтеграції. Відсутність формального ПДЧ не означає відсутності механізмів євроатлантичної інтеграції. У сучасній практиці НАТО сформувалося кілька альтернативних або паралельних треків, які в умовах воєнного стану мають суттєві переваги перед класичним механізмом підготовки до членства.

Перший трек індивідуальна підтримка та цільова допомога. Пакети допомоги НАТО та двосторонні угоди про підтримку дозволяють здійснювати

практичну трансформацію ЗСУ без формального запуску ПДЧ. Програми довгострокового забезпечення зброєю, навчання особового складу за стандартами НАТО та участь у спільних навчаннях формують де-факто оперативну сумісність — ключовий критерій готовності до членства [19].

Другий трек - Комплексний пакет допомоги НАТО–Україна (САР). Ухвалений на Мадридському (2022) та розширений на Вільнюському (2023) і Вашингтонському (2024) самітах, Comprehensive Assistance Package покликаний системно підтримати перехід України до повної сумісності зі стандартами Альянсу. Він включає консультативну підтримку, спільні програми навчання, реформування оборонних інститутів та обмін розвідувальними даними [19].

Третій трек - двосторонні угоди про гарантії безпеки. Після Вільнюського саміту Україна уклала двосторонні угоди про гарантії безпеки з Великою Британією, США, Францією, Німеччиною, Японією та іншими державами. Ці угоди не є еквівалентом статті 5 Вашингтонського договору, однак формують проміжний безпековий каркас і закріплюють зобов'язання партнерів щодо надання Україні довгострокової підтримки [2]. Частина аналітиків розглядає ці угоди як механізм «безпеки в очікуванні членства» — тимчасову альтернативу повноцінним колективним гарантіям.

Четвертий трек - «Nordic model» та досвід нейтральних держав. У науковій дискусії порушується питання про можливість запозичення так званої «скандинавської моделі» тривалої практичної інтеграції без формального членства, яку застосовували Фінляндія та Швеція впродовж десятиліть. Однак геополітичний контекст України принципово відрізняється: на відміну від скандинавських держав, Україна перебуває в стані активного збройного конфлікту з Росією, що унеможливорює стратегію поступової неформальної інтеграції без чітких безпекових гарантій [10].

Зіставлення класичного ПДЧ з альтернативними треками дозволяє виокремити їхні відносні переваги та обмеження. Класичний ПДЧ забезпечує структурований, верифікований прогрес реформ та чітку дорожню карту до членства, проте передбачає тривалий часовий горизонт і вразливий до політичного блокування з боку будь-кого з союзників. Альтернативні треки

гнучкіші й здатні забезпечити практичну сумісність у стислі строки, проте не дають юридично обов'язкових гарантій безпеки та залишають питання формального статусу відкритим [19].

Для України оптимальною видається комбінована стратегія: паралельне використання двосторонніх безпекових угод як проміжного механізму, продовження реформ у рамках САР та збереження чіткого політичного орієнтиру на повноцінне членство без відкладення його на невизначений термін. Така стратегія дозволяє отримати практичні безпекові переваги вже зараз, не знімаючи з порядку денного кінцевої мети інтеграції [19].

Отже, механізм ПДЧ, попри його формальну незастосованість в умовах воєнного часу, зберігає своє концептуальне значення як орієнтир реформ і стандарт готовності до членства. Альтернативні треки — двосторонні угоди, САР, програми оперативної сумісності є не заміниками ПДЧ, а інструментами, що дозволяють наближатися до його критеріїв у нестандартних умовах. Визначальним чинником залишається політична воля держав-членів Альянсу готовність зробити стратегічний вибір на користь інтеграції України, не обмежуючись виключно технічними передумовами.

3.3. Перешкоди та перспективи членства України в НАТО

Комплексна оцінка перешкод та перспектив членства України в НАТО потребує розрізнення між структурними (системними) та кон'юнктурними (ситуативними) бар'єрами. Перші є вбудованими у саму природу Альянсу та геополітичну ситуацію; другі залежать від конкретного збігу обставин і, відповідно, є більш змінними [38].

До структурних перешкод слід насамперед віднести дилему статті 5. Вступ держави, що перебуває у стані відкритого збройного конфлікту, означав би автоматичне набуття всіма союзниками зобов'язань щодо захисту цієї держави від збройного нападу. В умовах конфлікту з ядерною державою ризики, що випливають із такого сценарію, є надзвичайно великими і більшість

союзників наразі не готова їх взяти на себе. Це є фундаментальною перешкодою, що не піддається вирішенню суто правовими механізмами [17].

Другою структурною перешкодою є принцип консенсусу: навіть якщо 31 із 32 союзників підтримали б негайний вступ України, одного «вето» достатньо для блокування рішення. Угорщина та, меншою мірою, Туреччина неодноразово використовували механізм консенсусу для гальмування рішень, пов'язаних із підтримкою України [55].

До кон'юнктурних перешкод відносяться: невизначеність щодо позиції США (внутрішньополітичні чинники, зокрема позиція республіканців, суттєво впливають на американську євроатлантичну стратегію); поточний хід воєнних дій (союзники намагаються не приймати доленосних рішень в умовах тактичної невизначеності на полі бою); незавершеність антикорупційних реформ в Україні (хоча їх стан значно покращився, союзники продовжують посилалися на цей аргумент) [41].

Серед ключових перспектив, що сприяють євроатлантичній інтеграції, слід відзначити такі чинники. По-перше, Україна де-факто вже функціонує як найбільша бойова сила НАТО за межами формального членства: її армія набула небаченого бойового досвіду, досягнула рівня оперативної сумісності з союзниками, недосяжного для жодної іншої держави-аспіранта. По-друге, рішення Вільнюського та Вашингтонського самітів 2023–2024 рр. зафіксували консенсус щодо кінцевої мети і незворотності курсу. По-третє, практично зникла альтернативна позиція щодо «нейтралітету» України: Росія довела, що не дотримується взятих на себе гарантій, а будь-яка форма фінляндизації після 2022 р. є нежиттєздатною [15].

Ймовірні сценарії розвитку подій включають:

Сценарій 1: Прискорена інтеграція після припинення вогню. Передбачає, що завершення активної фази бойових дій (у будь-якій формі -мирна угода, заморожений конфлікт або перемир'я) відкриє вікно можливостей для оперативного запрошення України до НАТО. У цьому разі членство може бути

оформлено протягом двох-трьох років після досягнення припинення вогню. Реалістичність сценарію залежить від ступеня збереження консенсусу союзників та результатів переговорного процесу.

Сценарій 2: Поетапна інтеграція через розширення двосторонніх угод. Передбачає поступове нарощування функціональної інтеграції України до структур Альянсу без формального членства: розширення оперативної сумісності, участь у навчаннях, доступ до закритих інформаційних мереж НАТО, а також набуття статусу "посиленого партнерства". Цей сценарій є найбільш вірогідним у середньостроковій перспективі (5–10 років) і відображає логіку поступового зближення без провокування ескалації.

Сценарій 3: Тривала невизначеність і стратегічна амбівалентність. Відображає ситуацію, коли внутрішні суперечності всередині Альянсу, зміна пріоритетів провідних держав-членів або заморожування конфлікту без гарантій безпеки призведуть до затягування процесу. Ризик цього сценарію полягає в поступовій втраті імпульсу реформ в Україні та зниженні ефективності безпекових гарантій.

Реалізація будь-якого з наведених сценаріїв визначатиметься насамперед трьома змінними: динамікою бойових дій на фронті, внутрішньополітичними процесами у країнах-членах Альянсу (зокрема у США та Угорщині) та здатністю України підтримувати темп інституційних реформ.

Реалістична оцінка ситуації дозволяє стверджувати, що «поетапний» сценарій є найбільш вірогідним за умови завершення воєнних дій. У разі якщо конфлікт затягнеться на тривалий термін, тиск щодо надання реальних безпекових гарантій (у тому числі формального запрошення) зростатиме, і «невідкладний» сценарій може стати реалістичнішим, ніж здається сьогодні [40].

Ключовою рекомендацією для України є продовження системних реформ незалежно від динаміки переговорів про членство насамперед у сфері антикорупційної боротьби, верховенства права та прозорості оборонних витрат.

Саме ця «домашня робота» є тим чинником, що повністю знаходиться під контролем самої України і може суттєво прискорити ухвалення відповідних рішень союзниками [38].

Питання членства України в НАТО з теоретично декларованого пріоритету перетворилося на центральний практичний виклик безпекової політики держави після 2022 року. Зафіксований у Конституції України «незворотній курс» на євроатлантичну інтеграцію надає цьому питанню вищого правового статусу, однак реальний прогрес на цьому шляху визначається не лише внутрішньою волею, а й сукупністю зовнішніх і внутрішніх перешкод, подолання яких становить змістовне ядро безпекової стратегії держави [1].

Головною зовнішньою перешкодою є триваюча збройна агресія Росії. Стаття 5 Вашингтонського договору 1949 р. зобов'язує союзників до колективного захисту у разі нападу на будь-якого члена Альянсу. Саме тому частина держав-членів розглядає прийняття України під час активної фази конфлікту як пряме втягування НАТО у війну з ядерною державою. Ця логіка, попри свою видиму прагматичність, породжує небезпечний прецедент: агресор отримує інструмент блокування суверенного вибору своєї жертви [2].

На Вільнюському саміті 2023 року лідери Альянсу підтвердили, що Україна «стане членом НАТО», утримавшись від надання Плану дій щодо членства та конкретного запрошення. Позиції держав усередині блоку суттєво розходяться: країни Балтії та Польща послідовно виступають за прискорення інтеграції, натомість деякі великі держави-члени апелюють до ризиків ескалації та необхідності дотримання реформаційних критеріїв [15]. Така диспозиція демонструє, що членство України залишається предметом внутрішніх атлантичних переговорів, а не суто технічним питанням відповідності стандартам.

До системних внутрішніх викликів, що ускладнюють відповідність критеріям членства, належать насамперед незавершеність антикорупційної реформи та питання верховенства права. Попри створення НАБУ, НАЗК і Вищого антикорупційного суду, Індекс сприйняття корупції фіксує позицію

України значно нижче середнього рівня держав - членів НАТО [48]. Поряд із цим залишається незавершеною реформа сектору безпеки та оборони в частині цивільного демократичного контролю, інституційної прозорості та повноцінної доктринальної сумісності [5].

Серед внутрішніх викликів, що безпосередньо впливають на оцінку готовності України до членства в НАТО, питання антикорупційної реформи та забезпечення верховенства права посідають особливе місце. Ці чинники розглядаються не лише в контексті внутрішньодержавного управління, але й як системні умови довіри між Україною та союзниками без якої оперативна, розвідувальна та інституційна інтеграція до Альянсу є неможливою.

НАТО, на відміну від суто воєнного блоку, є союзом демократичних держав, і саме тому Статут Альянсу та практика розширення передбачають оцінку якості демократичного врядування країни-кандидата. Відповідно до документів Плану дій щодо членства (MAP), кандидат зобов'язаний демонструвати прогрес у сферах верховенства права, боротьби з корупцією, незалежності судочинства та ефективності антикорупційних інституцій.

Незважаючи на системні виклики, Україна продемонструвала вимірюваний прогрес у низці ключових індикаторів. За даними Transparency International, Індекс сприйняття корупції (ІСК) України зріс із 25 балів у 2014 році до 36 балів у 2023 році (за 100-бальною шкалою), що відображає поступове покращення сприйняття ситуації як серед громадян, так і серед міжнародних спостерігачів.

ВАКС за перші роки роботи (2019–2023) виніс понад 200 вироків у справах про корупцію, кілька з яких стосувались суддів, народних депутатів і керівників держпідприємств. Це принципово відрізняє ситуацію від попередніх десятиліть, коли кримінальне переслідування за корупцію на вищому рівні фактично не відбувалось.

Важливим маркером є й реакція на повномасштабне вторгнення: незважаючи на воєнний стан, антикорупційні органи не припинили роботи, а низка резонансних справ — зокрема щодо зловживань у сфері оборонних закупівель стала предметом відкритого судового розгляду. Сам факт публічного

переслідування корупції у сфері оборони під час активних бойових дій є безпрецедентним для України і свідчить про певний рівень інституційної зрілості.

Одним із ключових недоліків, що підривають довіру до антикорупційної системи, є вибірковість переслідування. Попри наявність інституційної бази, значна частина відкритих проваджень НАБУ та САП стосується осіб, які не мають реального політичного впливу на момент розслідування, тоді як справи щодо діючих посадовців або наближених до влади фігурантів просуваються значно повільніше або закриваються на процесуальних підставах. Це явище дістало назву "антикорупційного двотактного двигуна": видимість дії при фактичній вибірковості.

Протягом 2019–2023 років зафіксовано кілька спроб виконавчої влади обмежити повноваження або контролювати кадрові призначення в НАБУ та САП. Зокрема, тривалий конфлікт навколо призначення керівника САП завершився лише 2022 року — після прямого тиску ЄС і МВФ. Венеціанська комісія та Група держав проти корупції (GRECO) неодноразово фіксували подібні спроби як системну загрозу незалежності антикорупційних інституцій.

Судова система залишається найбільш проблемним елементом у контексті відповідності критеріям верховенства права. Попри ліквідацію Вищого адміністративного суду, реформування Конституційного суду та запровадження нової процедури добору суддів за участю міжнародних експертів, загальний рівень суддівської незалежності залишається низьким за оцінками більшості міжнародних індексів.

Особливої уваги в контексті євроатлантичної інтеграції заслуговує стан доброчесності у сфері оборонних закупівель. Кілька резонансних корупційних скандалів 2022–2023 років, пов'язаних із закупівлею зброї, продовольства та спорядження для Збройних сил України, завдали значного іміджевого збитку та поставили під сумнів надійність систем контролю над видатками у сфері безпеки.[16]

Закупівельна корупція є особливо чутливим питанням для союзників: вони передають Україні зброю та фінансові ресурси, і будь-які свідчення

їхнього нецільового використання безпосередньо підтримують парламентську підтримку цього процесу у державах-донорах. НАТО, у свою чергу, розглядає прозорість оборонних видатків як базову умову спільного планування і доступу до класифікованих матеріалів.

НАТО не має єдиного формального антикорупційного кодексу, однак практика розширення виробила де-факто стандарти оцінки. Під час вступу до Альянсу Болгарії, Румунії та Чорногорії корупція та верховенство права були визнані ключовими проблемами, вирішення яких стало умовою інтеграції. [16]. Примітно, що ці країни вступили до НАТО попри зберігаючи виклики у цих сферах — що свідчить про відносність, а не абсолютний характер критеріїв.

Ключовим документом у цьому контексті є Дорожня карта НАТО–Україна з питань доброчесності та реформування оборонного сектора (2016, оновлена 2021), яка визначає конкретні показники прогресу у галузі управління оборонними ресурсами, цивільного контролю над армією та подолання корупції у секторі безпеки. Систематична звітність України за цим документом є складовою діалогу з Альянсом і впливає на оцінку готовності країни до членства. [55]

Разом із тим, ряд союзників, зокрема Велика Британія, Нідерланди та скандинавські країни традиційно займають більш жорстку позицію щодо антикорупційних критеріїв, ніж країни Південної та Східної Європи. Ця розбіжність у підходах усередині Альянсу є важливим чинником, що впливає на формування консенсусу щодо запрошення України.

Повномасштабне вторгнення 2022 року суперечливо вплинуло на траєкторію антикорупційних реформ. З одного боку, воєнний стан створює об'єктивні обмеження для реформування: частина законодавчих процедур призупинена, мобілізаційна логіка домінує над реформаторською, а суспільний запит на боротьбу з корупцією частково витіснений фронтовою тематикою.

З іншого боку, перспектива членства в ЄС (отримана статус кандидата у 2022 році) та НАТО є потужним зовнішнім стимулом для збереження реформаторського курсу. Умови отримання міжнародної фінансової підтримки

від МВФ, Світового банку та ЄС прямо пов'язані з виконанням антикорупційних критеріїв, що забезпечує додатковий механізм підзвітності.

Примітним є те, що саме під час воєнного стану ухвалено ряд принципових рішень: призначено нового керівника САП за прозорою конкурсною процедурою, відновлено е-декларування (призупинене в перші місяці вторгнення), звільнено кількох топ-чиновників у зв'язку з корупційними скандалами. Ці кроки, попри їхню неоднозначність, свідчать про певний інституційний рефлекс у відповідь на суспільний і міжнародний тиск.

Антикорупційна реформа та стан верховенства права в Україні є водночас внутрішньодержавним завданням і геополітичним чинником. Їхнє виконання визначає не лише відповідність формальним критеріям членства в НАТО, але й рівень оперативної та інституційної довіри між Україною та союзниками.

Досягнутий прогрес є реальним і значущим: сформовані спеціалізовані органи, запроваджені механізми відповідальності, зафіксовані перші системні вироки. Водночас реформа не є завершеною, вибіркове правозастосування, тиск на незалежні інституції та слабкість судової системи залишаються структурними проблемами, які не можуть бути вирішені декларативно.[26]

Для цілей євроатлантичної інтеграції критично важливим є не досягнення умовної "нульової корупції", а демонстрація незворотності реформ, функціональності механізмів підзвітності та готовності влади дотримуватись стандартів, навіть коли це суперечить короткостроковим інтересам окремих груп впливу. Саме цей аспект інституційна доброчесність, а не статистика вироків є ключовим критерієм оцінки для Альянсу.

Попри наявні перешкоди, існує низка тенденцій, що формують реальний горизонт для євроатлантичної інтеграції України. По-перше, у ході збройного опору 2022–2024 рр. Збройні сили України здійснили безпрецедентний перехід на стандарти НАТО у доктрині, озброєнні та логістиці, де-факто реалізувавши ключові вимоги оперативної сумісності [6].

По-друге, суспільна підтримка членства досягла рекордного рівня понад 83–86% за соціологічними даними 2023–2024 рр., що усуває один із традиційних контраргументів щодо відсутності народного мандату [7]. По-

третє, досвід Фінляндії та Швеції, які приєдналися до НАТО у 2023–2024 рр. після десятиліть нейтралітету, підтвердив: у змінених безпекових умовах Альянс здатний ухвалювати рішення про розширення оперативно, керуючись передусім стратегічними міркуваннями.

Важливим проміжним інструментом стало укладення двосторонніх Угод про гарантії безпеки з Великою Британією, США, Францією, Німеччиною та іншими державами. Хоча ці угоди не передбачають зобов'язань за статтею 5, вони формують певний безпековий каркас і закладають основу для переходу до повноцінного членства [9].

З компаративної точки зору показовим є досвід країн Балтії, які вступили до НАТО у 2004 р. в умовах не врегульованих до кінця претензій з боку Росії та наявних інституційних проблем. Прийняте Альянсом рішення визначалося насамперед геополітичною логікою, а не формальним виконанням усіх технічних критеріїв [10]. Цей прецедент свідчить, що перешкоди технічного характеру є необхідними, але не достатніми умовами: кінцеве рішення завжди містить суттєвий політичний вимір.

Вступ України до НАТО матиме трансформаційний вплив на архітектуру безпеки в Центральній і Східній Європі. По-перше, він закрий так звану "сіру зону безпеки" між розширеним Альянсом і Росією, усуваючи простір для подальшої агресії. По-друге, він стане сигналом для інших країн регіону зокрема Молдови та Грузії щодо реальності євроатлантичної перспективи.

З точки зору стратегії стримування, присутність України в НАТО розширить оперативну глибину Альянсу у Чорноморському регіоні та зміцнить позиції держав Балтії і Польщі. Разом із тим, включення України до системи колективної оборони потребуватиме суттєвих інвестицій у відновлення інфраструктури, технічну модернізацію та інтеграцію командних структур.[28]

Ширший нормативний вимір полягає у тому, що членство України в НАТО утвердило б принцип суверенного права держав на вільний вибір союзів у протистоянні з концепцією "сфер впливу", яку відстоює Москва. Це матиме прецедентне значення для міжнародного права та порядку безпеки в постбіполярному світі.

Аналіз перешкод та перспектив членства України в НАТО засвідчує, що євроатлантична інтеграція є одночасно стратегічно необхідною і процедурно складною. Ключові перешкоди мають системний характер і охоплюють геополітичні розрахунки союзників, виклики внутрішніх реформ та ризики ескалації. [38]

Водночас потенціал інтеграції залишається реальним завдяки конституційному закріпленню курсу в Україні, наростаючому інструментарію двосторонніх безпекових угод, унікальному бойовому досвіду Збройних сил та безпрецедентній підтримці з боку більшості союзників. Конкретна реалізація цього потенціалу залежить від збереження стратегічної послідовності Альянсу та спроможності України підтримувати реформаторський курс в умовах тривалого конфлікту.

Таким чином, питання не зводиться до альтернативи "членство чи ні" - воно формулюється як питання часу, механізмів та умов, за яких Україна стане повноправним учасником системи колективної безпеки Заходу. Від відповіді на це питання залежить не лише доля України, а й майбутнє міжнародного порядку, заснованого на правилах.

Таким чином, перешкоди членства України в НАТО мають двоїсту природу: зовнішні геополітичні обмеження підсилюють вагу внутрішніх інституційних проблем і навпаки. Водночас перспективи інтеграції є реальними та підкріпленими трансформацією безпекового середовища, зростаючою оперативною сумісністю та політичною консолідацією суспільства. Головними умовами реалізації цих перспектив є послідовне продовження внутрішніх реформ та формування стійкого консенсусу серед держав-членів Альянсу щодо готовності прийняти Україну після завершення активної фази збройного конфлікту або на умовах надійних перехідних безпекових гарантій [38].

Аналіз політико-правових механізмів засвідчив: конституційно-правові засади євроатлантичного курсу є надійними і незворотними; механізм МАР вже не є обов'язковим, що відкриває простір для альтернативних треків; ключові перешкоди мають переважно політичний, а не правовий характер. Перспективи

членства залежать від ходу воєнних дій, внутрішньо-альянсового балансу та тривалості антикорупційних реформ в Україні.

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне дослідження дозволяє сформулювати такі узагальнюючі висновки.

1. Теоретичний аналіз концептуальних підходів до вивчення євроатлантичної інтеграції України засвідчив, що жоден із класичних підходів: реалізм, ліберальний інституціоналізм, конструктивізм не є самодостатнім для пояснення цього складного феномену. Найбільш операційним є інтегративний підхід, що поєднує реалістський аналіз безпекових стимулів із ліберально-інституційним поглядом на роль норм і реформ та конструктивістською чутливістю до трансформацій ідентичності. Зокрема, конструктивістська концепція «безпекових спільнот» є особливо продуктивною для пояснення значення «незворотності» євроатлантичного курсу, як юридичної та ідентитарної категорії.

2. Нормативно-правова база НАТО передусім це Вашингтонський договір 1949 р. є достатньо гнучкою для прийняття нестандартних рішень щодо членства. Зокрема, стаття 10 Договору не встановлює прямих технічних критеріїв для вступу (крім одностайного запрошення та прийняття обов'язків Договору), що означає фактичне делегування конкретних вимог на рівень самітних рішень та внутрішньо-альянсової практики. Водночас стаття 5 залишається ключовим «вузлом» у питанні вступу держави, що перебуває у збройному конфлікті.

3. Аналіз механізмів вступу до НАТО засвідчив, що після прецедентів Чорногорії та Фінляндії–Швеції традиційний шлях через МАР вже не є єдиним можливим. Рішення Вільнюського саміту 2023 р. офіційно скасували вимогу МАР для України. Це відкриває можливість прискореного вступу за умови досягнення відповідного внутрішньо-альянсового консенсусу. Ключовим є те, що правові механізми є достатньо гнучкими: основний бар'єр полягає не у правовій, а у політичній площині.

4. Ретроспективний аналіз відносин Україна–НАТО охарактеризував їх як складний і суперечливий процес, позначений тривалою амбівалентністю з боку Києва (особливо у 2010–2013 рр.) та надмірною обережністю з боку союзників (Бухарестський саміт 2008 р.). Відмова у МАР у 2008 р. є стратегічною помилкою, що частково призвела до ситуації, в якій Росія вирішила запобігти «де-факто» інтеграції України силою. Після 2022 р. двозначність у відносинах зникла: Союзники надають безпрецедентну підтримку і офіційно підтвердили, що майбутнє України у НАТО.

5. Конституційно-правові засади євроатлантичного курсу України, закріплені у змінах до Конституції 2019 р. та підкріплені системою законодавчих актів, є надійною правовою основою. Конституційний статус євроатлантичного курсу унеможливорює його перегляд простою парламентською більшістю і підвищує достовірність зобов'язань Києва перед союзниками. Основним завданням залишається реальна, а не декларативна реалізація реформ у рамках щорічних національних програм.

6. Аналіз перешкод для членства виявив їх подвійну природу: структурну (дилема статті 5 в умовах активного збройного конфлікту; принцип консенсусу) та кон'юнктурну (невизначеність позиції США, незавершеність реформ, тактична невизначеність на полі бою). Структурні перешкоди не є юридично непереборними, однак їх подолання вимагає або завершення активної фази конфлікту, або прийняття союзниками свідомого рішення про прийняття ескалаційних ризиків — що у 2024 р. не є реалістичним для більшості союзників.

7. Серед ймовірних сценаріїв найбільш реалістичним є «поетапний»: надання формального запрошення після завершення активних бойових дій із подальшим прискоренням вступом. «Невідкладний» сценарій (запрошення під час конфлікту) залишається менш вірогідним у короткостроковій перспективі, проте може стати реалістичнішим у разі затяжного конфлікту та зростаючого тиску союзників.

8. Ключовою рекомендацією для України є системне продовження реформ у сферах антикорупційного законодавства, верховенства права, прозорості оборонних витрат та демократичного врядування. Саме цей вимір реальна внутрішня реформа є тим чинником, що повністю залежить від власних рішень України і може суттєво прискорити ухвалення позитивних рішень союзниками щодо термінів і механізмів вступу.

9. Питання вступу України до НАТО вийшло за межі традиційного дипломатичного порядку денного й набуло цивілізаційного виміру. У широкому контексті мова йде не лише про безпеку однієї держави, але й про майбутній устрій Європи та дієздатність системи колективної безпеки, заснованої на принципах суверенітету та невизнання зміни кордонів силою. Відповідь на питання «коли і як Україна вступить до НАТО» є одним із ключових питань для глобальної архітектури безпеки у XXI столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 21.05.2026).
2. Вашингтонський договір (Північноатлантичний договір) від 04 квіт. 1949 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (дата звернення: 21.05.2026).
3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору» від 07 лют. 2019 р. № 2680-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення: 21.05.2026).
4. Закон України «Про національну безпеку України» від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 21.05.2026).
5. Закон України «Про основи внутрішньої і зовнішньої політики» від 01 лип. 2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 21.05.2026).
6. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору від 09 лип. 1997 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_25457.htm (дата звернення: 21.05.2026).
7. Бухарестська декларація НАТО 2008 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm (дата звернення: 21.05.2026).
8. Комюніке Брюссельського саміту НАТО 2021 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm (дата звернення: 21.05.2026).

9. Вільнюська декларація НАТО 2023 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_217320.htm (дата звернення: 21.05.2026).
10. Вашингтонська декларація НАТО 2024 р. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_227678.htm (дата звернення: 21.05.2026).
11. Будапештський меморандум: втрачені гарантії та уроки для системи міжнародної безпеки / Дипломатична академія України. Київ : ДАУ, 2022. 78 с.
12. Буроменський М.В. Міжнародне право як основа для оцінки агресії Росії проти України. Харків : Право, 2022. 244 с.
13. Вашингтонська декларація НАТО 2024 р. та «незворотний шлях» України : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Київ : НІСД, 2024. 28 с.
14. Вільнюська декларація НАТО 2023 р.: основні рішення та наслідки для України / Укрінформ. Аналітичний відділ. Київ, 2023. 34 с.
15. Вільнюський саміт НАТО 2023 р.: підсумки та наслідки для євроатлантичної інтеграції України / Аналітичний центр «Нова Європа». Київ, 2023. 60 с.
16. Власюк О.С. Реформи оборонного сектору України як передумова євроатлантичної інтеграції. Київ : НІСД, 2023. 188 с.
17. Галака С.П. Стратегія безпеки в умовах невизначеності: теорія і практика. Київ : Університет «Києво-Могилянська академія», 2021. 275 с.
18. Гнатюк М.М. Анексія Криму 2014 р. і зміна суспільних поглядів на НАТО в Україні. Соціальні виміри суспільства. 2021. Вип. 13. С. 177–193.
19. Горовенко В.К. «Прискорений трек» вступу до НАТО: теоретичні засади та практичні сценарії для України. Стратегічна панорама. 2023. № 3. С. 45–59.
20. Горбулін В.П. 24 лютого 2022 р. і новий безпековий порядок для України та Європи. Стратегічні пріоритети. 2022. № 1. С. 5–14.

21. Горбулін В.П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки. Київ : НІСД, 2016. 288 с.
22. Горбулін В.П., Власюк О.С. Україна і Росія: дев'ятий вал чи катастрофа? Київ : Брама, 2017. 332 с.
23. Дем'яненко С.В. Безпекова архітектура Європи у контексті агресії Росії: виклики і відповіді. Київ : Парламентське видавництво, 2023. 208 с.
24. Єдинак Г.А. Революція Гідності і новий євроатлантичний вектор України. Kyiv Post. Аналітичний додаток. Київ, 2019. 112 с.
25. Загорська Н.С. Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО як прецедент для України. Євроатлантична Україна. 2023. № 1. С. 7–21.
26. Здорова А.Ю. Теоретичні підходи до вивчення розширення НАТО в контексті трансформації безпекового середовища. Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. 2022. Вип. 51. С. 34–47.
27. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. Київ : Юридична думка, 2019. 448 с.
28. Корнієнко В.О., Кипич І.В. Історичний аспект політико-правових засад інтеграції країн Балто-Чорноморського Союзу у розв'язанні питань безпекової політики та співпраці. Національні інтереси України. 2025. № 7(12). С. 787–796. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/26279>
29. Кривоніс О.М. Передумови і наслідки Бухарестського саміту НАТО 2008 р. для євроатлантичного курсу України. Науковий вісник Дипломатичної академії. 2023. Вип. 30. С. 88–102.
30. Крижанівська В.І. Теоретичні виміри євроатлантичної ідентичності: реалізм, лібералізм, конструктивізм. Наукові записки ОЮА. 2023. № 28. С. 71–84.
31. Кудряченко А.І. Геополітичний чинник у зовнішній політиці держав Центрально-Східної Європи та України. Київ : Вища освіта, 2020. 356 с.
32. Кулик В.О. «Багатовекторність» у зовнішній політиці України: витоки, прояви, наслідки. Наукові записки ІПіЕНД. 2020. № 5–6. С. 210–225.

33. Мацієвський Ю.В. Україна в пастці: між авторитаризмом і демократією. Острого : НУ «Острозька академія», 2018. 390 с.
34. Маринів І.О. Стаття 10 Вашингтонського договору: тлумачення та практика застосування при розширенні НАТО. Публічне право. 2022. № 4. С. 56–64.
35. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві: теорія і практика. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2018. 312 с.
36. Парахонський Б.О. НАТО–Україна: від партнерства до кандидатури. Аналітичні оцінки. Київ : НІСД, 2021. 96 с.
37. Перепелиця Г.М. Від Будапешта до Вашингтона: трансформація безпекових гарантій для України. Стратегічні пріоритети. 2024. № 1. С. 5–17.
38. Перепелиця Г.М. Зовнішня політика України (2010–2020): стратегічні помилки і уроки. Київ : НІСД, 2021. 316 с.
39. Підписання Бухарестської декларації: упущені можливості та уроки для сучасності / Інститут зовнішньої політики. Київ : ІЗП, 2023. 52 с.
40. Потехін О.В. «Секційний» вступ до НАТО: концепція, правовий аналіз, перспективи. Міжнародне право і міжнародні відносини. 2023. № 2. С. 67–79.
41. Резнікова О.О. Національна стійкість у контексті євроатлантичної інтеграції України. Стратегічні пріоритети. 2022. № 2. С. 5–18.
42. Резнікова О.О., Місюра А.О. Безпекова допомога Заходу Україні у 2022–2024 рр.: обсяги, механізми, ефективність. Стратегічні пріоритети. 2024. № 2. С. 33–47.
43. Рибачок А.В. Membership Action Plan НАТО: механізм функціонування та досвід держав-кандидатів. Зовнішні справи. 2021. № 4. С. 14–22.
44. Савченко В.А. Комплексний пакет допомоги НАТО для України (2016–2021): аналіз і наслідки. Наукові записки ОЮА. 2022. № 26. С. 123–137.
45. Смолій В.О. Внутрішньоальянсові протиріччя щодо членства України в НАТО: аналіз позицій держав-членів. Зовнішні справи. 2024. № 1. С. 10–26.

46. Тимченко Б.О. Правові аспекти розширення НАТО: від Вашингтонського договору до Вільнюса. *Право України*. 2023. № 11. С. 42–57.
47. Фастовець Н., Коваль О., Букорос Т., Кипич І. Політичні ідеї, аналіз та комунікаційні практики у формуванні сучасної зовнішньої політики. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2025. Т. 28, № 5. С. 204–210. URL: <https://doi.org/10.15421/172619>
48. Фастовець Н.В., Кипич І.В., Букорос Т.О. Аналіз мережевої політичної комунікації в дискурсі політичної думки: від вірусності до електоральних результатів у практичній політології. *Національні інтереси України*. 2025. № 1(18). С. 1459–1470. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/32661>
49. Фастовець Н.В., Кипич І.В., Коваль О.М., Букорос Т.М. Політико-правовий вимір захисту прав людини в умовах війни. *Національні інтереси України*. 2025. № 3(8). С. 1123–1130. URL: <https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-3%288%29-1123-1130>
50. Фастовець Н.В., Кипич І.В., Курсон І.Л. Політичні ризики та виклики вступу України до НАТО. *Національні інтереси України*. 2026. № 4(21). С. 2394–2402. URL: [\[https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4\(21\)-2394-2402\]](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2394-2402)<https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4%2821%29-2394-2402>
51. Фастовець Н.В., Кипич І.В., Шаповалова А.М. Електоральне прогнозування: еволюція політичної думки та виклики гібридних загроз для сучасної аналітики. *Національні інтереси України*. 2026. № 3(20). С. 2246–2258.
52. Шергін С.О. Євроатлантичне партнерство: від підписання Хартії 1997 р. до сучасних трансформацій. *Зовнішні справи*. 2022. № 2. С. 28–41.
53. Яворська Г.М. Від позаблоковості до НАТО: дискурс безпекового вибору в Україні. *Науковий вісник Дипломатичної академії*. 2024. Вип. 31. С. 45–62.
54. NATO. Official website of the North Atlantic Treaty Organization. URL: <https://www.nato.int> (дата звернення: 21.05.2026).

55. NATO–Ukraine relations. North Atlantic Treaty Organization. URL:https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 21.05.2026).
56. NATO enlargement. North Atlantic Treaty Organization. URL:https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm (дата звернення: 21.05.2026).
57. Strategic Concepts. North Atlantic Treaty Organization. URL:https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm (дата звернення: 21.05.2026).
58. NATO Review Magazine. URL:<https://www.nato.int/docu/review/> (дата звернення: 21.05.2026).
59. Міністерство закордонних справ України. Україна – НАТО. URL:<https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/nato> (дата звернення: 21.05.2026).
60. Місія України при НАТО. URL:<https://nato.mfa.gov.ua> (дата звернення: 21.05.2026).